

Újpesti

2008. június XV. évfolyam 2. sz.

Helytörténeli Értesítő



Kassák Lajos, az ismert újpesti vasmunkás szívesen emlékezett. Egyszer azt mesélte: az Izzóban, az „Aschner-gyárban”, olyan kulturális és az üdültetési mozgalom volt, hogy osztályostársaik az ott dolgozókat egyszerűen munkásarisztokratáknak hívták. E jólétet azonban nem a gyárosok jóindulatával, hanem a jó munkaerő iránti igényével magyarázta. Munkásarisztokraták? – tamáskodott. – „Ez nem volt igaz, bár jó lehetett agitációs módszernek.”

Az Izzó dolgozóit többek között uszoda, strand és fedett tenispálya várta reggelente. Nyáron a „Duna-parti csónakházak”, télen korcsolyapálya csábította

őket sportolásra. A gyerekekre a gyári óvodában vigyáztak, a betegeket az üzemi orvosi rendelőben látták el. A Tungsram a jóléti szolgáltatások „élüzeme” volt.

Vas István, az ismert újpesti hivatalnok (szintén költő, író) szívesen emlékezett. Ilyenkor az Izzó üzemi étkezdéjére hivatkozott a szociális gondoskodás mintájaként: az étkezdére, ahol szakmunkás, segédmunkás, hivatalnok, mérnök az igazgató, Aschner Lipót társaságában háromfogásos, olcsó ebédhez jutott. Mindenki egyformán sorban állt, kézbe vette a tálcat, végigvárta az előtte állókat. Aztán leült az éppen üres helyre. Vas István azonban az UTE-pálya kávéházában evett. Ott fröccsöt is mértek. □ Sipos Balázs



„Új város születik” Káposztásmegyeren



„Lázár György, az MSZMP Politikai Bizottságának tagja, a Minisztertanács elnöke március 28-án Újpesten töltötte munkanapját. [...] ünnepélyes alköletéttel vette kezdetét az ország jelenleg legnagyobb városépítő munkája, a húszezer lakosra tervezett káposztásmegyeri lakónegyed építésének első, látványos mozzanata. Gérnyi Kálmán, a Fővárosi Tanács elnökhelyettese mondott ünnepi beszédet, a korunk dokumentumait tartalmazó urnát Lázár György helyezte el az alapköben.” (Újpest, 1983. június)

„A káposztásmegyeri lakótelepen az év végéig 786 lakás átadásával számol a terv, és üzembe helyeznek egy ABC áruházat. A fővárosban először ezen a lakótelepen készül el egy olyan nevelési központ, amelyben helyet kap a 24 tantermes általános iskola, a 100 férőhelyes bölcsőde, a 200 férőhelyes óvoda és a közművelődési célokat szolgáló rész. Az intézmény különlegessége, hogy nemcsak az oktatást szolgálja, hanem a különböző korosztályok nevelését, művelődését is, és rugalmasan képes alkalmazkodni a demográfiai hullám változásaihoz is.” (Újpest, 1984. március)

„Műszaki átadás előtt Káposztásmegyer. [...] Még 1979-ben írt ki a Főváros és az ÉVM zártkörű pályázatot a terület beépítésére. A beérkezett pályaműveket a bíráló bizottság 1980 januárjában értékelte. Ennek alapján a városrész részletes rendezési tervének elkészítésére az Általános Épülettervező Vállalat, a beépítési terv elkészítésére pedig a LAKÓTERV kapott megbízást. [...] Először a területet kellett rendezni, az alapközműveket megépíteni, az alaputakat kiépíteni és a Szilas patak új medrét. Az 1981-ben jóváhagyott beruházási program eredetileg 1984. évre 2423 lakás, 1 nevelési központ és 1650 négyzetméter kereskedelem átadását irányozta elő. [...] A kivitelező vállalat azonban nem vállalta a tervezett lakásszám megépítését. Így a Főváros 1984. évi tervében csak 756 lakás, 1 nevelési központ és egy 765 négyzetméter alapterületű ABC megvalósítása szerepel. A generálkivitelező a 43. sz. ÁÉV. [...]” (Újpest, 1984. november)

„A káposztásmegyeri lakótelep több tízezer embernek ad majd otthont, kiknek túlnyomó többsége más városrészekbe jár majd dolgozni, tanulni vagy épp szórakozni. Elsősorban a tömegközlekedés számára jelent ez kihívást, hiszen úgy kell azt megszervezni, hogy még a reggeli és esti csúcsot se mindennapos tortúráként éljék át az itt lakók. Ezt a gondot enyhíti majd a 3-as METRÓ kiépülése, melynek a távlati tervek szerint a lakótelep „bejáratánál” lesz a végállomása. Addig azonban villamos fogja szállítani az utasokat, s ezen a sín páron robog majd később a metró. [...]” (Újpest, 1985. november 1.)

„Káposztásmegyeren a tanév kezdetére nem készült el az új iskola. A helyzet tehát szeptember elején [...] válságos. Az új intézmény tantestülete – ötvenöt fővel – még idejekorán megalakult, s itt vannak persze a gyerekek is, mintegy hatszázan. Csakhogy nincs iskola, nem készült el az iskolájuk. Így aztán bizonytalan kerengés az életük. Az elsős kicsik ebben az iskolában, a másodikosok abban, s ez még hagyján. Harmadiktól felfelé ugyanis egészen a nyolcadikosokig egyelőre a napközis táborban vannak: tanulgatnak is, nem is, ahogyan a lehetőségek kínálják. Reggel viszi őket a busz, délután hozza.” (Újpest, 1988. október)

„[...] az Általános Művelődési Központban váltakozó tanítást kellett bevezetni, mert az új iskola, a 10 tanterem [...] ismételtelen nem került átadásra szeptember elsején. [...] a mai napig nem kezdték el az 1988 júliusában megígért óvoda építését. [...] Káposztásmegyer II.-es ütem. Nincs iskola; óvoda; bölcsőde; ABC; út! De vannak már kész lakások! S ezekbe a lakásokba gyermekekkel költöznek.” (Újpest, 1989. szeptember)

„A káposztásmegyeri Nagycsaládosok Egyesülete azzal a kéréssel fordult a kerületi pártbizottság vezetőihez, hogy ameddig Káposztásmegyeren felépül az új templom, az istentiszteletet az MSZMP közösségi házában tarthassák. A gondolat felvetődése, a kérés megfogalmazása és az első szentmise megtartása között néhány hét telt el. [...] Szombat esténként rendszerint több mint 200 fiatal és felnőtt [...] lép a Lóverseny tér 6. szám alatti épületbe.” (Újpest, 1989. szeptember) (Összeállította: Krizsán Sándor)

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
HIRMANN LÁSZLÓ
DR. KÖRÖS ANDRÁS
NEUFELD GYÖRGYNÉ
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:

IVÁNYI JÁNOS
IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA
KÖRÖS ANIKÓ
KRIZSÁN SÁNDOR
DR. SALLAI JÁNOS
SZÖLLŐSY MARIANNE

Számunk szerzői:

GÁBRIEL TIBOR *történész*
HIRMANN LÁSZLÓ *tanár*
IVÁNYI JÁNOS *okleveles építőmérnök*
DR. KRISKA GYÖRGY *egyetemi adjunktus (ELTE)*
KRIZSÁN SÁNDOR *gyűjteménykezelő*
ROJKÓ ANNAMÁRIA *újságíró, szerkesztő*
SIPOS BALÁZS *történész*
DR. SZEKERES JÓZSEF *főlevéltáros*
SZÖLLŐSY MARIANNE
helytörténetigűjtemény-vezető
VAS ISTVÁN *költő, műfordító*

Kiadja:

Újpest Önkormányzata
Laptev: BANGA FERENC

Műszaki szerkesztő:

GELLÉRT KATALIN

Nyomdai kivitelezés:

NAGY ÉS TÁRSA

Felelős vezető: SZÜCS ERNŐ

Újpesti

2008. június XV. évfolyam 2. sz.

Helytörténeti Értesítő



Az „Aschner-gyár” (részlet)

- | | |
|-------|---|
| 1 | SIPOS BALÁZS <i>Az „Aschner-gyár”</i> |
| <hr/> | |
| | Múltidéző |
| 2 | „Új város születik” Káposztásmegyeren
Összeállította KRIZSÁN SÁNDOR |
| <hr/> | |
| | Tanulmány |
| 4 | SZEKERES JÓZSEF <i>Az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt. dolgozóinak 1927. évi sikeres sztrájkharca</i> |
| <hr/> | |
| | Közlemények |
| 9 | ROJKÓ ANNAMÁRIA <i>Epizódok Aschner Lipót életéből, 1. rész, A szülőföld</i> |
| 11 | GÁBRIEL TIBOR <i>Farsangi vigalmak és színtereik</i> |
| 13 | IVÁNYI JÁNOS <i>A Magyar Királyi Állami Fa- és Fémipari Szakiskola és Foerk Ernő jubileumára</i> |
| 16 | KRIZSÁN SÁNDOR <i>A Káposztásmegyeri lakótelep története évszámok tükrében, 2. rész</i> |
| 19 | KRIZSÁN SÁNDOR <i>A Káposztásmegyeri lakótelep tömegközlekedésének története, 2. rész</i> |
| 21 | ROJKÓ ANNAMÁRIA <i>Vas István újpesti évei</i> |
| 21 | VAS ISTVÁN <i>Nebéz szerelem – Mért vijjog a saskeselyű?</i> |
| 23 | DR. KRISKA GYÖRGY <i>A Farkas-erdő virágkalendárium. Digitális adatbank a környezettudatos szemléletformálásért</i> |
| <hr/> | |
| | Híres újpestiek |
| 25 | HIRMANN LÁSZLÓ <i>Beniczky Lajos</i> |
| <hr/> | |
| | Interjú |
| 28 | SZÖLLŐSY MARIANNE <i>Mindig aktív életet élt</i> |
| 32 | Helytörténeti hírek |

SZEKERES JÓZSEF

Az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt. dolgozóinak 1927. évi sikeres sztrájkharca



Alig több, mint nyolcvan éve, 1927. augusztus 30-án fejeződött be a budapesti vas- és gépipari dolgozók eredményes bérmozgalma, amelyben igen fontos szerep jutott az újpesti „magyar multinacionális” vállalat munkatársainak, „fehérgalléros” dolgozóinak és vezetőinek egyaránt.

Az 1920-as évek második felében felerősödő bérmozgalmak, amelyek 1927 nyári hónapjainak előcsatározásait követően húszezernyi vasmunkás július-augusztusi általános sztrájkban kulminálódtak, azt a felismerést erősítették meg az emberekben, hogy az 1919-ben, a forradalmak leverését követően hatalomra jutott, Horthy Miklós kormányzó nevével fémjelzett konzervatív-jobboldali rendszer több éven át elhúzódozó konszolidációja csupán a hatalmat gyakorlók és a középosztály kisebb részének politikai pozícióját és gazdasági helyzetét szilárdította meg, míg a társadalom nagyobb részének, közöttük elsősorban a munkásoknak és bérből élőknek szinte semmit sem nyújtott.

Bethlen István gróf kormánya az első világháború, a forradalmak és az 1920. évi trianoni békeszerződés katasztrofális következményeit leküzdve először a politikai stabilizációt valósította meg, majd 1924-ben népszövetségi

kölcsön segítségével megállította az 1920-as években kibontakozott rekordméretű inflációt, 1927-ben megjelent az új pénznem, a pengő. A valutastabilizációt követően külföldi kölcsönök áramlottak az országba. A magyar gazdasági élet, túljutva az ország új helyzetéből adódó hullámvölgyeken, hasonlóan a világszerte bekövetkezett gazdasági fellendüléshez, szintén kedvező fejlődési irányba fordult.

A gazdasági élet megerősödése alig hozott valamelyes változást a tömegek helyzetében. Az ipari munkabérek, ellentétben a termelési mutatók alakulásával, csupán a háború előtti, amúgy sem magas színvonal 80-90%-át érték el. Budapesten a szakszervezeti tagság körében mért munkanélküliség, a nagymértékű és szinte folyamatossá váló kivándorlás ellenére meghaladta a 30 000 főt. A kormány hivatalból nem foglalkozott a munkanélküliséggel, segélyezést nem biztosított a munkanélküliek részére. Egyedül a szakszervezetek és a főváros nyújtott valamit: pl. az ipari munkanélküliek karácsonyi segélyezésére 1927-ben 200 000 pengőt, a szellemi állástalanok kényszerfoglalkoztatására ugyanazon évben 300 000 pengőt fordítottak. 1927-ben Budapesten a vasipari munkások 39%-a még mindig 9-12 órás munkaidőben kényszerült dolgozni.



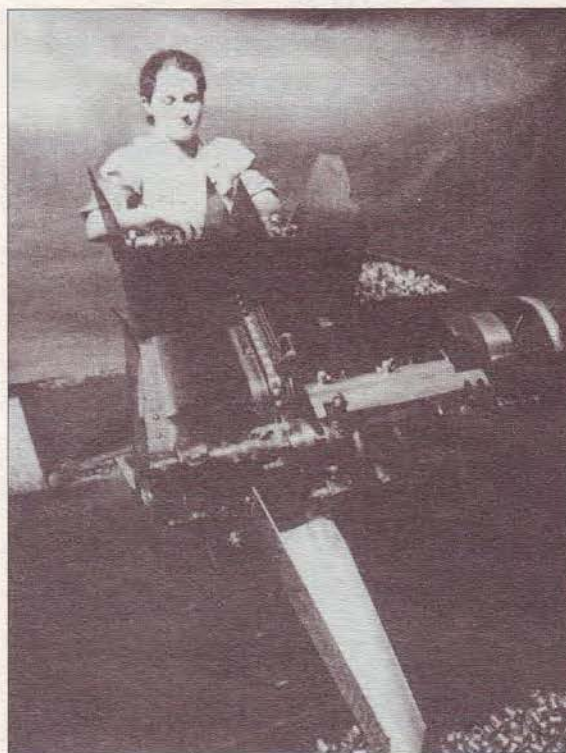
1929-ben készült felvétel a Tungsram gyárról

1927 első felében a kormánynak a kö-
tött lakásgazdálkodást felszámoló rendelkezé-
se nyomán a lakbérek nagymértékben meg-
emelkedtek. Általában a fizetések 25-30%-át
kellett a lakbérre fordítani. Az állami alkalmá-
zottak vagy lakbérpénzt kaptak, vagy eseten-
ként néhány százalékos béremeléshez jutottak:
az állami üzemek dolgozóinak 1927-ben ezen
a címen 6%-os béremelést adtak. A gyárosok
érdekképviselője, a valamennyi szakágazati
üzemet tömörítő Magyar Vasművek és Gép-
gyárosok Országos Egyesülete azonban hal-
lani sem akart béremelésekről, és nem voltak
hajlandók a munkásképviselővel a tárgyalások
felvételére. Közben július végére a budapesti
árindex 10,2%-os drágulást mutatott, míg a
bérindex csak 4,6%-kal emelkedett az 1926.
évi szinthez képest. Ily módon egy éven belül
kb. 6%-kal romlottak a megélhetési visz-
zonyok. A helyzetre jellemző módon a létfontos-
ságú élelmiszerek vásárlása nagymértékben
visszaesett. A munkások végül megelégték
életszínvonaluk rosszabbodását, és 1926 máso-
dik felétől a kisebb-nagyobb bérmozgalmak
állandósultak. A mérsékelt szociáldemokrata
politikai irányultságú vasas szakszervezet a
munkások állandó képzésére, saját pozícióik
megtartása és befolyásuk kiterjesztése céljából
1927 nyaráig három memorandumot is eljuttatott a vas- és gépipari munkaadók érdekkép-
viselőjéhez, amelyek igen mérsékelt kívánás-
gokat tartalmaztak, de a gyárosok egyesülete
még tárgyalni sem volt hajlandó. A magyar
szakszervezetek országos választmánya végül
1927 áprilisában határozatot hozott, hogy bér-
mozgalom kezdeményezésével kényszeríti a
gyárosokat álláspontjuk megváltoztatására. A
határozat szerint most, amikor a gazdasági
életben valamelyes konjunktúra mutatkozik,
hiba volna egy percig is tovább várakozni, és
minden kínálkozó alkalmat fel kell használni a
bérek javítására. A munkáltatók kihasználták a
szanálás folytán keletkezett nyomort a mun-
kásosztály ellen, ezért egy pillanatig sem sza-
bad tétovázni olyan akciók megindításával,
amelyek eredményeként a munkások és a szak-
szervezet mérsékli azokat a veszteségeket,
amelyeket a gazdasági nyomorúság okozott.

A vasas szakszervezet a legjobban szer-
vezett és megrendelésekkel leginkább ellátott
gépgyári vállalat, az Egyesült Izzólámpa és

Villamossági Rt. szakszervezetét kérte fel az
országos vezetőség által elhatározott bér-
mozgalom kezdeményezésére. A cégnél ked-
vező feltételei voltak a bérharc eredményes
vitelének. 1926-tól kezdve a vasas szakszerve-
zetből korábban kivált esztergályosok kezdtek
visszatérni korábbi alapszervezeteikbe. 1927
elejére az összes dolgozó visszatért a szakszer-
vezetekbe, és a szociáldemokrata párt is visz-
szafogadta az „eltévelyedetteket”. A vállalatnál
helyreállt a szakszervezeti egység, s ez lehető-
séget adott új harci formák és módszerek al-
kalmazására.

1927 tavaszától az „Izzó” egyes részle-
geiben zajló spontán mozgalmak a vállalati
összbizalmi testület fellépésére egyesültek, s
miután a szintén egyesített béremelési követé-
léseket az igazgatóság elutasította, újszerű
harci formák alkalmazásával folytatódtak. Már
a következő napon az összes üzemrészben öt-
tízperces leállások sorozata következett, majd
az egyes részlegek egymást követően hosz-
szabb-rövidebb időre leálltak. Némelyik fél-
napra, a másik két órára, a harmadik két napra.
Az ütemes és folyamatos termelés megszűnt,
mert nem volt olyan nap, hogy valamely rész-

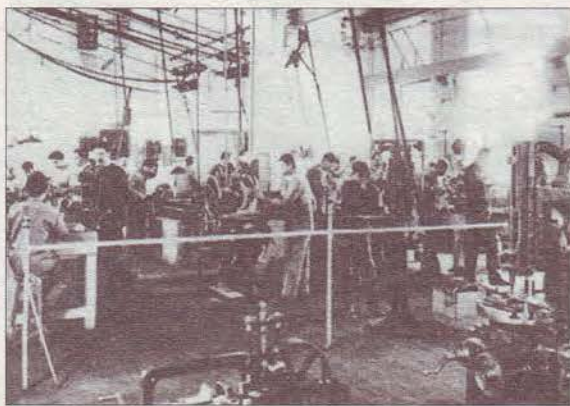


Kéziadagolású menetmángorló gép a lámpafénygyártásban,
1910-es évek vége, 1920-as évek eleje

leg ne sztrájkolt volna. A munkával túlhalmozott részlegekben megtagadták a túlórázását. A tiltakozó megmozdulások és leállások fokozatosan általánossá váltak. Július 29-én az üzemi főosztály teljesen beszüntette a munkát. Július 30-án, miután az igazgatóság e sztrájkformával, a magyar mozgalmakban újszerű ún. váltó-sztrájjal nem tudott mit kezdeni, augusztus 1-jei hatállyal általános üzemszünetet rendelt el, s 3500 főnyi munkásságát kizárta a folyamatban lévő bérmozgalom letörése céljából. A munkások nem léphettek be az üzem területére, s bért sem kaptak. Az adminisztratív és műszaki dolgozók mintegy fél-ezres serege szolidaritásból csatlakozott a mozgalomhoz, ezért őket is kizárták.

Augusztus 2-án a vasas szakszervezet felhívására a kisebb budapesti vasszerkezeti gyárak 520 főnyi munkássága bekapcsolódott a sztrájkba, majd a Ganz-Danubius újpesti hajógyárának vasszerkezeti részlegében állt le a munka, s ezt követte a csepeli Weiss Manfréd gyár munkásainak sztrájkba lépése, akik a generátorfűtők munkamegtagadása útján kapták meg a jelet a szakszervezettől a bérharcokhoz való csatlakozásra. Augusztus 9-én a sztrájkban álló vas- és fémmunkások száma meghaladta a 12 000 főt.

Az „Izzó” igazgatósága, amely csak a vas- és gépipari gyárosok ösztönzésére zárta ki munkásait, e helyzetben, csakúgy, mint az irányadó gyáros érdekképviselő és a sztrájkban érintett más vasgyárak vezetői, a passzív várakozás álláspontjára helyezkedett. Arra számítottak, hogy a nem jelentékeny gazdasági ellenálló- és tűrőképességű munkások minden



A szerszámkészítő műhely a 20-as évek elején

eredmény nélkül lesznek kénytelenek visszatérni üzemükbe. A kormányzat nem rendelkezett elegendőnek vélt mértékű társadalmi támogatottsággal, kereszténypárti beállítottságú tagjai több alkalommal nem rettentek vissza a szociális demagógiától sem. A kabinet nem maradhatott tétlen, és nem helyezkedhetett maradéktalanul az előttük egyáltalában nem rokonszenves, liberális politikai nézeteket hangoztató és az ellenzéki pártokat támogató, idegeneknek tekintett nagytőkés csoport álláspontjára. Közbelépésükben feltehetően az a szándék vezette őket, hogy a gyárosok kárára folytatandó közvetítő tevékenységükkel valami csekély béremelést csikarjanak ki a vonakodó munkaadóktól, s ezáltal nagyobb szimpátiát, tömegbefolyást nyerjenek el politikai irányvonaluk részére. Mint az eseményekből kitűnt, számításaik nem váltak valóra.

A kormányban a kereszténypártokat képviselő Vass József nagyprépost, miniszterelnök-helyettes, népjóléti miniszter – Andréka budapesti rendőrfőkapitány-helyettes elnöklelte mellett – békéltető bizottságot hívott létre. A negatív eredmény szinte borítékolható volt. Az ígérek ellenére eredménytelenül végződő tárgyalássorozat után a Ganz-Danubius és a Fegyvergyár munkásainak csatlakozása nyomán a sztrájkolók száma 18 000 főre növekedett. A gépipari gyárosok, mint kitűnt a tárgyalásokon, semmilyen formában sem voltak hajlandók bármiféle béremelést adni a munkásoknak, s azt hangoztatták, hogy exportképességük megőrzése miatt kell alacsonyan tartaniuk önköltségüket s a munkabéreket. Álláspontjuk szerint, ha az árversenyből vesztesen kerülnének ki, akkor a munkások járnának rosszabbul, mert elbocsátásokra kényszerülve, növekedne a munkanélküliek száma s lezuhanna a jelenleg biztosított bérszínvonal is. Valójában úgy gondolkodtak, ha például adnának a munkásoknak 5%-os béremelést, akkor nemcsak a profitjuk csökkenne, hanem a bérharc útján kiharcolt eredmény nyomán erősödnének a munkások érdekképviselői szervezetei, amit mindenképpen el kívántak kerülni.

A munkások növekvő elégedetlenségének levezetésére és bármiféle közvetítés elkerülése céljából különféle hangzatos béremelési javaslatokat tettek. Külföldi példákra hivatkozva javasolták a napi munkaidő felemelését,

amelynek nyomán bérnövekményre nyílna lehetőség. A javaslat elfogadásával azonban nem béremelés valósult volna meg, hanem olyan helyzet állt volna elő, hogy a hosszabb munkaidő alatt a munkások többet termelven, a többlettermelés értékének csupán csekélyebb töredékét kapták volna meg bér formájában.

A sztrájkmozgalom az egyeztetési tárgyalások első fordulójának eredménytelensége miatt is a közvélemény érdeklődésének homlokterébe került. A fővárosban megjelenő országos napilapok többoldalas cikkekben közölték a legfrissebb információkat. A kormány számára egyre kényelmetlenebbé vált a gépipari gyárosok merevsége, a munkások kiéheztetésére irányuló taktikája. A rendőrségi közvetítés eredménytelensége után most már maga Vass József miniszter kényszerült átvenni az egyeztetési tárgyalások elnöki tisztét.

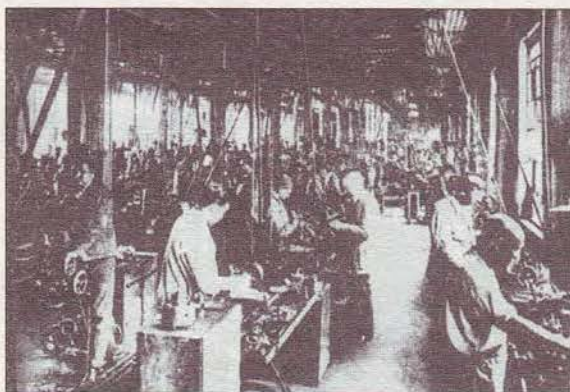
A gépgyárosok egyesülete elítélte a kormány közvetlen beavatkozását. Szerintük a sztrájk a munkásság és a munkaadók magánügye, ha a kormány a bérmozgalomba beavatkozik, akkor csak a tekintélyét járhatja le. Saját önző profitszerzési törekvéseik által vezetettve nem ismerték fel azt a nyilvánvaló tényt, hogy a kormányzat elkerülhetetlen feladatként, kötelezettségét végzi, amidőn erőfeszítéseket tesz a konfliktus kompromisszumos megoldásának megkísérlésére. A saját szempontjaikat középpontba állító gyáros érdekképviselések azonban az államhatalom fellépésének segítő célzatát nem ismerték fel, vagy ha igen, nem voltak hajlandók a számukra kétségtelenül károsnak értékelhető, profitjukat ugyancsak minimális mértékben érintő rendezési törekvések támogatására.

A Magyarország című napilap nyíltan is hangot adott nézeteiknek: „[...] helyénvaló-e a miniszteri fogadószoba ajtaját megnyitni és a bizalmi férfiakat beültetni a szoba kényelmes fotőjeibe? Távolról sem e demokratikus megnyilvánulások ellen akarunk tiltakozni, de önkéntelenül eszünkbe kell jussanak az elmúlt idők tanulságai. A Károlyi forradalom is azzal kezdődött [1918-ban], hogy a bizalmiak beültek a nagy fotőjökbe és először tárgyaltak, később diktáltak, majd az ablak alá hívták az utca csöcselékét és kidobták azt, aki ellenvéleményt mert kockáztatni; végül ők maradtak a kényelmes fotőjökben egyedül...”

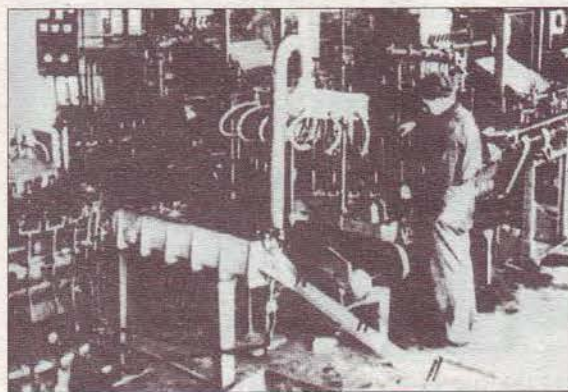
Ez a szemléletmód nyíltan munkásellenes beállítottságról árulkodott. Az egyeztetések újabb fordulója előtt Weiss Alfonz báró, a csepeli vas-, fém- és gépipari óriásüzem vezető tulajdonosa kereste fel Vass József miniszterelnök-helyettest, hogy tájékoztassa a munkaadói oldal álláspontjáról.

A kormány részéről Vass József elnöke mellett Andréka főkapitány-helyettes, Dréhr Imre népjóléti államtitkár és Issekutz belügyi helyettes államtitkár vett részt a tárgyalásokon. A gépgyáros egyesület részéről Kende és Kelemen igazgatók, a sztrájkolók megbízottaiként Peyer Károly szakszervezeti főtitkár, Kabók, a vasmunkás szakszervezet titkára és az érintett üzemek munkásmegbízottai jelentek meg. A békéltetésen a munkásképviselek 10%-os általános béremelést követeltek, míg a gyárosok részéről 3 %-os egyéni béremelés megadását helyezték kilátásba.

Az egyeztető tárgyalások további fordulóján a két szembenálló fél álláspontja nem közeledett egymáshoz. A hivatalos békéltető



A gépműhely a 20-as évek elején



A gépszerelő műhely a 30-as évek elején

Vass József – korábbi hangzatos nyilatkozatai ellenére – azt közölte a munkáképviselőkkel, hogy a kormány a „gazdasági szabadság” álláspontján van, és nincs eszköze a munkaadók kényszerítésére. Az adott helyzetben nem is látja megvalósíthatónak az általános béremelést, mert az kedvezőtlen kihatással lenne a gyáripár helyzetére. Ezért a munkások fogadják el a gyárosok ajánlatát – mondotta –, és térjenek vissza az üzemeikbe. Vass József közvetítő tevékenysége e „kinyilatkoztatás” megtételével ki is merült és el is távozott a tárgyalások színhelyéről. Vass József, a sajtótámadások és Weiss Alfonz báró tájékoztatása után elhangzott nyilatkozatából világosan kitűnt, ki az úr az 1920-as évek Magyarországon, s hogy a kormány a sztrájkolókkal szemben nyíltan is a gyárosok mellett foglalt állást. A tárgyalások újból eredménytelenül félbeszakadtak.

A szakszervezet az eredménytelen kormányközvetítést követően harcra hívta az összes budapesti gépgyár dolgozóit. Augusztus 18-án a sztrájkolók létszáma meghaladta a 20 000 főt. A nagyobb üzemek munkásgyűlésein sorra vetették el a gyárosok 1-3%-os „béremelési” indítványait s tartottak ki a 10%-os béremelés és a munkáképviselők elismerésére irányuló követelések mellett. A bérharcban bekövetkezett újabb fordulatban a munkások végül is szilárdan kitartottak követeléseik mellett és sztrájktörő alig akadt.

A gyárosok, különösen a külföldi piacokon való eredményes szereplésben érdekelt exportvállalatok vezetői, mint például Aschner Lipót, az „Izzó” vezérigazgatója, belátták, különösen a szállítási szerződések gyorsan közeledő lejáratí határidőpontjainak késztetése miatt, hogy a több, mint hat hete elhúzódó bérharcot mielőbb le kell zárniuk. Felismerték, hogy a megrendelések elvesztésével nagyobb kár érne gyáraikat, mintha valamivel többet adnának munkásaiknak a korábban beígértnél.

Augusztus utolsó napjaiban a gyárosok titkos tárgyalásokba kezdtek a szakszervezeti vezetőkkel. Ismertették a gyáros érdekképviselőknél kidolgozás alatt álló új központi, valamennyi vas- és gépgyárra kiterjedő bérszabályzat főbb pontjait. Ennek alapján egyes üzemekben 5-8%-os béremelés történne, de minden egyes vas- és fémmunkás kapna valamelyes béremelést. A szakszervezet vezetői, az

elhúzódó mozgalom következtében veszélyesen kimerülő sztrájkalap és a kormány nyomása miatt, félve a bérharc esetleges eredménytelenségének következményeitől, alig titkolt elégedettséggel fogadták a gyárosok közeledését, kiegyezési hajlandóságát. Megelégedve az eredeti bérkövetelés felének-kétharmadának kiharcolásával s a szakszervezet tárgyaló és képviselő félként történő elismerésével, nem merték vállalni a munkaadói érdekképviselők által az engedmények visszautasítása esetére kilátásba helyezett általános munkáskizárást, amelynek bekövetkeztekor vesztésként kellett volna elhagyniuk a terepet.

Mindezen tényezők alapján elfogadták a gyáros szövetség békeajánlatát. A bérharcban, a kedvezőtlen anyagi és politikai helyzet körülményei közepette, mégis sikerült a munkások ügyét győzelemre vinni, ami végül is nem kis eredménynek számított. A sikerrel záruló bérharc bebizonyította a munkások előtt, hogy összefogással, szilárd, fegyelmezett, egységes, a szakszervezet irányítását elfogadó magatartással lehetséges a kizsákmányolás korlátozása.

Az 1927. évi bérmozgalmakban 125 000 munkás vett részt. A famunkások kollektív szerződést harcoltak ki. A vasasok korábbi 4,6%-os bérindexe az év végére 8,2%-ra nőtt, míg az árindex 10,2%-ról 8,1%-ra zuhant vissza. 1927-ben tehát mintegy 5-6%-os élet-színvonal-emelkedést sikerült kiharcolni. □

*Ezzel az írással a 2008. április 9-én, 78 éves korában elhunyt Szekeres Józsefre, a Fővárosi Levéltár nyugalmazott főlevéltárosára emlékezünk.



Az expedíció (szállítási osztály) 1928 előtt

Epizódok Aschner Lipót életéből, 1. rész

A szülőföld



A levéltári és könyvtári kutatások eddig nem adtak választ arra a kérdésre, hogy pontosan hogyan települt át a 12 éves Aschner Lipót szülőfalujából, Assakürtől előbb Nyitrára, onnan Budapestre, majd Újpestre. Tudjuk azonban, hogy a különleges életpályát befutott Aschner – akinek foglalkozását ma „csúcsmenedzsernek” neveznénk – sohasem felejtette el az Újpesttől 115 km-re lévő aprócska felvidéki települést, ahonnan egyszer elindult, s ahová sohasem tért vissza. Az 1920-as évek végén, már közel egy évtizede az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt. vezérigazgatójaként dolgozott, amikor teniszbajnok fiának, Pálnak, egy vadonatúj motorcsónakot ajándékozott. Talán nem csak az utókor számára tűnik jelképértékűnek, hogy a Dunán felavatott járművet „Assakürt”-ről nevezte el.

A Nyitra megyei Assakürt 1880-ban – a nyolc évvel Aschner Lipót születése után tartott népszámlálás adatai szerint – 643 lakossal rendelkezett. Vallási megoszlásuk: 283 (44,01%) római katolikus, 293 (45,57%) evangélikus és 67 (10,42%) izraelita. Ez utóbbiak közé tartozott az Aschner család is. Aschner Ármin – Lipót édesapja – annak az 1860. január 13-i rendeletnek köszönhette mester-

ségét, amely megengedte, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia területén immár a zsidó felekezethez tartozók is űzhessenek gyógyszerészséget, italmérést, szeszegetést és malomipart. Attól az időtől kezdve, egészen 1939-ig – amikor a zsidótörvények az italmérési jogot visszavonták – a magyarországi falvak döntő többségében az égetett szeszt, azaz a pálinkát zsidó kocsmárosok forgalmazták. Assakürtön a település kocsmárosa és fogadósa, feleségével Wertheimer Emánuellával, kilenc gyermeket nevelt. Közülük a második fiú volt az 1872. január 28-án született Aschner Lipót.

Az Aschnerek választott otthona, Assakürt területe, régészeti leletek tanúsága szerint már az Újkőkorban lakott volt. A mai települést 1156-ban, Kurth (Kürt) néven említik először – a név a honfoglaló Kürtgyarmat törzsre utal. Később Kis- és Nagykürt néven szerepel, sőt Ablánczkürtként is előfordul.

Az Assakürt elnevezést 1343-tól használják. A falu a 13. században a Kürthy család birtoka, a 14. századtól a 16-ig az Assa családé, később a Bossányiaké. 1546-ban Oláh Miklós esztergomi érsek, a 16. század közepén a Ghyczy család szerzett itt birtokot. A községben 1550-ben Ghyczy András reneszánsz várkastélyt épített, melyet a 19. század elején átalakítottak. (Jelenlegi romos állapotán még felfe-



Férfiak a lakodalmos kocsin, 1920-as évek



Assakürti utcakép, 1940-es évek

dezhethők a barokk, valamint a 19-20. századi átépítések nyomai. A téglalap alaprajzú kétsaroktornyos épület ugyanakkor ma is reneszánsz összhatást mutat. A második világháború után, az 1960-as évekig a kastély a helyi általános iskolának adott otthont. Később kiürítették, közel negyven éve üresen áll; tetőzete beszakadt, falai omladoznak.)

1559-ben a falut felégette a török. A 17. század és a 19. század között a terület a Bercsényi, a Mednyánszky és a Klobusiczky családok birtoka volt. Két utóbbi „úri lakot” is épített a településen, amelynek lakói közül 1601-ben 64 jobbágy- és 4 szabad családot jegyeztek fel.

Egy évszázaddal később a települést szőlőskertekkel vették körül. A falu lakói elsősorban mezőgazdasági munkából éltek, de az assakürti asszonyok csipkeveréssel is foglalkoztak.

Az anyakönyvi feljegyzésekből jól követhető a migráció. A 18. század elején (1715) a településen 26 háztartás működött, ebből 16-ban zsellérként éltek. Két generációval később, 1787-ben 80 házban 805 lakos élt. Ebben az időszakban már megkezdődött a helyi evangélikus és katolikus templom építése. Az evangélikusok az épületet a 19. században átépítették, és toronnyal látták el. A katolikusok 1789-ben, Szent István király tiszteletére szentelték fel templomukat. Fényes Elek statisztikus 1840-ban megjelent munkájában így mutatja be a 489 lakosú települést: „Assa-Kürth, Nyitra m. tót falu, 250 kath., 181 evang., 58 zsidó lak. Van kath. és evang.



Izraelita temető a falu szélén

paroch. temploma, synagógája, szőlőhegye, erdeje s termékeny határa. Eredeti helye a Ghyczy családnak.” 1840-re tehát a falu izraelita közössége zsinagógát épített magának. E közösség tagja volt az Aschner család is.

A 20. század elejére szinte megduplázódott a lakosság száma. 1910-ben összesen: 840-en éltek a faluban, közülük 399 (47,50%) római katolikus, 396 (47,14%) evangélikus, 2 (0,24%) református és 43 (5,12%) izraelita.

A trianoni békeszerződésig a falu Nyitra vármegye Nyitrai járásához tartozott, majd a csehszlovák állam része lett. Az első világháború után a községben földreformot hajtottak végre. 1920-ban hivatalos nevét Asakert'-re változtatták, eltüntetve ezzel az ősmagyar törzsre való utalást. A határváltozás után folyamatosan csökkent a magyar ajkú katolikusok, és nőtt az evangélikus vallású szlovákok aránya. 1930-ban összesen 1118 főt számlált a település, közülük 454-en (40,61%) a római katolikus, 602-en (53,85%) az evangélikus, és 31-en (2,77) az izraelita felekezethez tartoztak.

1948-ban a szlovák helyesírással írt, „magyar” településnév fordításaként kapta új elnevezését, így lett az egykori Assakürtből, majd Asakert'-ből, Nové Sady.

Aschner Lipót 12 évesen, 1884-ben elhagyta szülőfaluját. A kereskedelmi iskola elvégzése után néhány felvidéki cégnél segédként, majd irodistaként vállalt munkát. Húszévesen a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt.-nél helyezkedett el. A 19-20. század fordulóján ez a vállalat egymaga adta 21 vármegye termelésének mintegy felét-harmadát. Az ország egyik legtekintélyesebb cégénél a kishivatalnok Aschner a vállalatirányítás területén már olyan tapasztalatokat szerezhetett, amelyeket később – immár vezetőként – maga is hasznosított.

1894-ben adminisztrátorként került Budapestre, az Egger Béla és Társa elektronikai céghez, – a későbbi Tungsramhoz –, ahol élete végéig dolgozott. A vállalat 1896-ban Egyesült izzólámpa és Villamossági Rt. néven átalakult, majd kinőve Huszár utcai székhelyét, Újpestre költözött. 1901-ben, a termelés indításakor Aschner Lipót a lámpaosztály vezetője, 1904. júliusától aligazgatója, 1908-tól kereskedelmi igazgatója, 1921-től vezérigazgatója volt.

(Folytatjuk...)

Farsangi vigalmak és színtereik



A „boldog békeidők”, a 19. század végi, 20. század eleji városlakók kulturális életének szerves részét képezték a legtöbbször hétvégén rendezett „vigalmak”. Ekkor még a hangversenyek és a bálók sem különültek el egymástól. Gyakori eset volt, hogy vegyes „műfajú” műsoros esten vehetett részt a nagyérdemű közönség: szavalatok, felolvasások, színházi és zenei események váltogatták egymást. Utóbbiak széles skálán mozoghattak; a házi zenéléseken összeszokott amatőr csoporttól a professzionális hangverseny-előadókig bezáróan. Ennek megfelelően a fellépők az ismertebb, helyi zeneszerető polgárok vagy hivatásukat magas szinten gyakorló, korukban elismert művészek lehettek. Voltak azonban tiszta profilú, komolyzenei hangversenyek is. A korszak kulturális programjai – bármilyen szerkezetűek voltak azok – legtöbbször reggelig tartó bállal, azaz táncmulatsággal zárultak, melyek szervezői étellel és itallal is szolgáltak. Ebből származó jelentős bevételüket a civil szervezet működési költségeire, sok esetben jótékonyági célra fordították.

Az Újpesttel szomszédos Pest városában a pesti Redout, majd utódja, a pesti Vigadó már régóta szolgálta a polgárság korabeli közművelődési igényeit, hangversenyeknek, táncmulatságoknak és nagyobb egyesületi összejöveteleknek megfelelő helyet adva. A folyam másik oldalán fekvő Buda polgársága számára bérleti lehetőségként csupán a nagyobb lakások egybenytett szobái vagy vendéglők nagytermei jutottak – a székesfőváros Budai Vigadójának 1900 januárjában történt átadásáig.

A rohamosan fejlődő Újpest lakói templomaik és az új községháza építése mellett a 19. század végén közösségi tereiket is létrehozták. Ne gondoljunk azonban a maihoz hasonló, önkormányzati fenntartású művelődési centrumokra! A Rákosi, majd Kádár korszakban szovjet mintára újonnan felépített,

vagy a civil szervezetek államosított székházai-ban létrehozott „kulturházak” működtek. A korábban virágzó, 1945 után általuk kiváltandó civil társadalom sokszínű kulturális élete még napjainkra sem regenerálódott, amit a mai művelődési centrumok „útkeresése” is igazol. Elődeink elsőként létrehozták civil szervezeteiket, majd azok megteremtették – ha volt rá módjuk – tagjaik hozzájárulásaiból, pártfogóik támogatásaiból saját közösségi tereiket, azaz székházukat. Ezek természetes helyszínként szolgáltak a bálóknak, hangversenyeknek, nagyobb társas összejöveteleknek is. Az egyesületek termeit bérleti díj ellenében használhatták a velük rokon jellegű „szegényebb” civil szervezetek. Szerényebb megoldásként egy-egy vendéglőben zártkörű rendezvényt is szervezhettek tagjaiknak.

Újpest száz évvel korábbi sajtójából ezeknek a lehetőségeknek széles skálája tárul elénk. Színes báli életről, egyben eleink társaságkedvelő és a rászoruló újpestiek gondjaival is törődő természetéről tudósítanak az Újpesti Közlöny, a Szabad Hon és Az Új Rend farsang idején megjelenő számai.

Az U.R.A.K. – a mozaikszó korántsem egy úri kört, de az Újpest–Rákospalotai Atlétikai Klubot takarta – 1907. február 2-án a Közművelődési Kör helyiségeiben (egykor Árpád út 56., ma Újpesti Polgárcentrum – Árpád út 66.) tartotta farsangi bálját, saját szervezete megsegítésére. Az Újpesti Dalkör február 12-i, hangversennyel egybekötött jelme-



A Katolikus Kör székháza 1920 körül

zes estélyén a Közművelődési Kör termeiben a 44. gyalogezred zenekara húzta a talp alá valót... A következő év február 1-jén az újpesti önkéntes tűzoltó testület ugyanitt táncvigalmat szervezett, melynek bevételét tűzoltóeszközök fejlesztésére fordították. A Közművelődési Kör 1899 decemberében megnyitott otthonát tagjai adományaiból és kölcsönből építette fel. Épületük azonban városunk más, vigalmi termekkel nem rendelkező civil szervezetei számára is kibérelhető volt.



Az Újpesti Ipartestület 1907. február 2-án a Katolikus Kör István téri termeiben (egykor István tér 6.) az Ezredéves Alap, az „iparos menház” – az idős iparosok szociális otthona – és „saját pénztára” javára rendezte meg iparos bálját. 1908. február 1-jén itt volt az újpesti Katolikus Kör dalestélye is. Az 1903-ban alapított Katolikus Kör az újpesti egyháztanács világi elnöke, Höbert Béla kezdeményezésének köszönhetően jött létre, elsősorban kulturális, társadalmi és jótékonyági célok megvalósítására.

1907. február 9-én az Újpesti Katolikus Legényegylet a „Csokonay utca 34-beli” saját székházában jótékony célú hangversennyel egybekötött „zártkörű táncvigalmat” szervezett. A Szent Erzsébet Egyesület 1908. január 18-án a Katolikus Legényegylet dísztermében „theázással egybekötött tarka-színpadi estélyt” tartott. Újpest katolikus legényegyletét 1891-ben Varázséji Béla hittantanár hozta létre. Székházukat (Csokonai utca 38.) Károlyi Sándor gróf adományozta az egyletnek, amely azt az 1950-es évekbeli megszüntetéséig használhatta.

Az Újpesti Munkás-Otthon Gyár utca 41.-ben lévő (a mai Munkásotthon utcában időközben lebontott) épületében több mint húsz, munkásokat képviselő, főként érdekvédelmi szervezet működött. A néhai Kakas vendéglő helyén 1909-ben átadott Munkásotthon még az 1928-as emeletráépítés után is szűknek bizonyult. 1908. január 9-én a Magyarországi Szabómunkások és Munkásnők újpesti csoportja a Gyár utcai Munkásképző Egyletnél a saját egyleti pénztára és a Munkásotthon alap javára „Nagy Cabaret-estélyt” tartott. Két hét múltán a könyvtár-alap javára

az újpesti „Ifjúmunkások” az Újpesti Munkásképző Egyletnél – a Gyár utca 41.-ben –, január 26-án egy „kedélyes estélyt” rendeztek. Hogy mit is takar ez a megnevezés? Versmondás, színpadi jelenetek (úgynevezett „vígjátékok”: Magánjelenet, Mogyoró, Ebéd előtt stb.), kuplék és monológok váltogatták egymást.

1907. február 10-én este az Amadeo Ágnes Asztaltársaság az Attila utcai Brauer-féle vendéglőbe, egy kedélyes estélyre invitálta a „szegény iskolás gyermekek felruházására” adakozni kívánókat, ahol „dal, szavaltat, kuplék, serpentin, konfetti, tombola” várta az érkezőket. 1908. február 1-jén az Újpesten telelő M.F.T.R. (Magyar Folyam- és Tengerhajózási Részvénytársaság) hajómálházók, vitorlások kabaré előadással egybekötött táncmulatsága volt a Grubler-féle vendéglőben.

Az 1907-es év egyik utolsó farsangi bálját február 28-án a Colosseum Asztaltársaság szervezte. Egykor színházi előadások és táncmulatságok színhelye volt a mai Árpád út és Temesvári út sarki Volán autóbusz állomás területén állt Colosseum (a volt Árpád út 23.-ban). Asztaltársasága a jelmezbál tiszta jóvedelmét a szegény gyermekek felruházására szánta. Csatlakozva a korábbi bállokhoz a jótékonykodókat itt is „kedves percek, sok bohóság, jó étel és ital” fogadta.

A következő évben két rendezvény is vetélkedett Újpesten az év báljának rangjáért. Az újpesti Izraelita Nőegylet január 23-án hangversennyel egybekötött „táncvigalommal”, a farsangi rendezvények fénypontjaként hirdetett programmal várta vendégeit. Ez a hölgyeket tömörítő szervezet 1871/72-ben alakult, jótékonyági feladatok ellátása és a tanulni akaró szegény zsidó fiatalok támogatása céljából. A báli szezon legérdekesebb hangversenyeként hirdették a Lőrinc utca 108.-ban székelő Újpesti Szegény Gyermekek Kórház Egyletnek a város „előkelő közönsége” számára február 8-án rendezendő „Művészestélyt”, azaz hangversenyét és az utána következő táncmulatságot. A hangversenyen zeneakadémiai tanár, zongoraművész, operaénekesnő, hárfaművész, tárogató-művész és versmondó lépett fel. A táncrendet egy ismert újpesti festő készítette, a jegyeket ajánlatos volt előre megvenni. □

IVÁNYI JÁNOS

A Magyar Királyi Állami Fa- és Fémipari Szakiskola és Foerk Ernő jubileumára

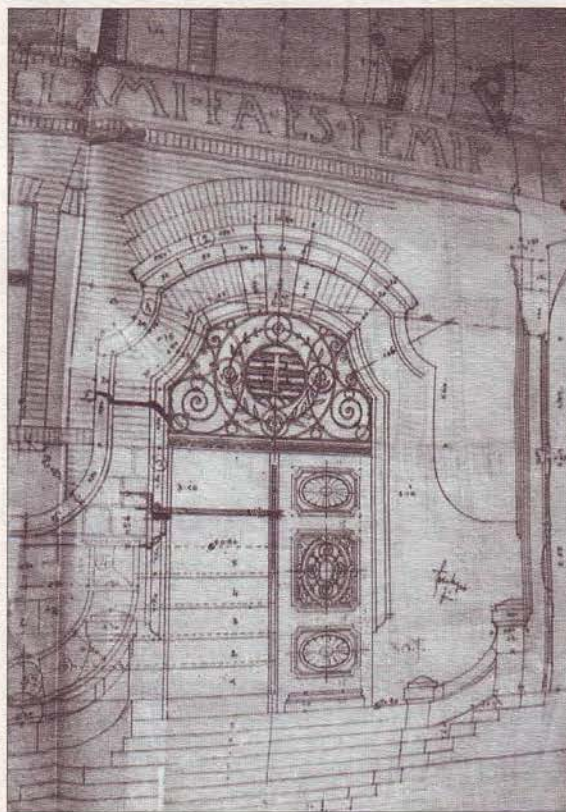


Az elmúlt évben – 2007-ben – ünnepelte az Újpesti Két Tanítási Nyelvű Műszaki Szakisközépiskola és Gimnázium (a volt M. Kir. Állami Fa- és Fémipari Szakiskola) nyolcvanadik „születésnapját”. 1927. szeptember 1-jén kezdődött Újpesten a fémipari szakiskolai képzés, és ebben az épületben kezdte meg a tanévet a Kolozsvári utcai bérházból átköltöző – eredetileg 1895. szeptemberében megnyílt – faipari szakiskola is. A jubileum – mondhatni – kettős, ugyanis az épület tervezője, Foerk Ernő építész, a Felsőipariskola tanára, 140 éve, 1868. február 3-án született Temesvárott.

Újpest Város Közgyűlése 1913. évi 102/kgy. számú határozatával egy Mátyás tér melletti telket ajánlott fel az államnak iskolaépítésre, de a háború megakadályozta a terv megvalósítását. Az iskola építése 1925-ben került ismét napirendre, akkor a Kereskedelemügyi Minisztérium kérésére már új helyszínen, mivel a Mátyás téri telket a minisztérium nem találta optimálisan megközelíthetőnek, különösen annak tükrében, hogy reprezentatív iskolaépület megvalósítását szorgalmazta. (Az így „felszabadult” telken Újpest városa az 1923. évi téli árvízi katasztrófát követően építette fel az úgynevezett városi házakat.) Az újonnan felajánlott (kijelölt) telek az akkori Gróf Apponyi Fanny téren levő 4300 négyszögölnyi terület volt a következő feltételekkel: a telket a város az államnak ingyenesen átengedi, az építés költségeihez annak felével – de legfeljebb 400 000 aranykoronával – hozzájárul, az építés intézőbizottságában Újpest polgármestere és műszaki tanácsnoka is helyet kap, valamint az építési munkálatoknál újpesti iparosok és kereskedők ajánlatai „vétetnek” elsődlegesen figyelembe.

Az intézet terveinek elkészítésével Foerk Ernő építész bízta meg. A szabálytalan – közel általános háromszög alakú – telek

nehéz feladat elé állította a tervezőt. A Vasút utcai (az intézmény megnyitása idején Horthy Miklós út, ma: Görgei Artúr utca) főhomlokzat monumentalitását hangsúlyozza a tizenegy tengellyel kiemelt magasföldszint és kétemeletes középrizalit (előugró homlokzatrész), amely önmagában is szimmetrikusan tagolt, kevésbé kiemelt háromtengelyű középső és markánsabban kiemelt két-két tengelyű szélső rizalitjaival. A bejárat kapu íves nyíláskeregetezésszerű, az ívben a magyar kettőskereszt-motívummal. (A kaput a festett üveg kettőskeresztrel a közelmúltban újították fel. Az eredeti zárat az iskola múzeumában őrzik.) A főhomlokzat íves attikabéltetében az angyalos korona kapott helyet. (Jelen cikk megírásának – a kettős jubileumon túl – az adott aktualitást, hogy



Foerk Ernő eredeti kaputerve

az elmúlt évben találták meg az iskola padlásán Foerk Ernő néhány eredeti, aláírt tervét, többek között az előbbieken hivatkozott részletek terveit is.)

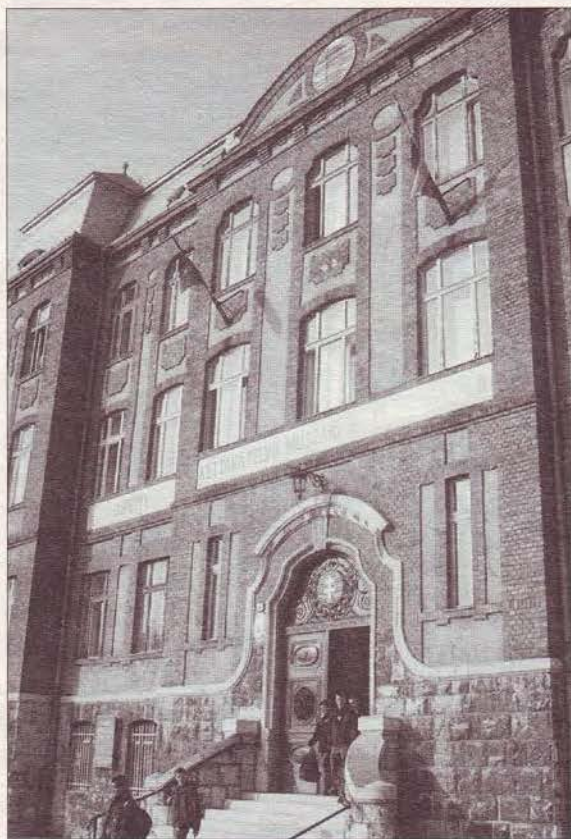
Követésre méltó, ahogyan Foerk megoldotta a telek szabálytalansága miatt keletkezett nehéz feladatot. A Szent Imre utca és Horthy Miklós út sarkán ún. körtermet alakított ki, a belső udvar felé íves lezárással. Az utca felőli részre előadótermeket tervezett befelé néző lelátókkal, ami az alagsorban iskolai ünnepségekre, színi előadásokra adott lehetőséget. Az udvari oldalon szintén íves vonalvezetésű – a főlépcsőnél szerényebb kialakítású – bizonyos mértékig mégis reprezentatív melléklépcsőt tervezett. A Corvin utca és Horthy Miklós út sarkán (a telekadottságok szerint kisebb alapterületen) ugyancsak íves alaprajzi elrendezésben alakította ki az igazgatói lakást és a csatlakozó igazgatói irodaegyüttest.

Az intézet – bár arról az eredeti koncepció is intézkedik – alapvetően két ütemben épült meg. Elsőként a Horthy Miklós úti – a

Szent Imre és Corvin utcába is átnyúló – főépületet adták át, a főhomlokzattal párhuzamos műhely-szárnyal virtuálisan lezárva egy belső udvart. (Eredeti állapotban az épület a Szent Imre utca irányában teljesen nyitott volt, a mai modern szárnyat az 1960-as években – az épület stílusától teljesen eltérően – építették be. A Corvin utcai oldalon a beforduló szárnyat a műhelyépülettel egy nyitott átjáróhíd kötötte össze. Ezt ugyancsak a közelmúltban – de már jobban igazodva az épület eredeti stílusához – alakították át, az emeleten zsidongót alakítva ki.) Második ütemben épült meg az öntöde, ezzel teljesen lezárva a telket és kialakítva egy második, technológiai udvart.

Az épület szerkezetei az építés korának megfelelő technológiával, a funkcionális (terherbírási) igényekhez igazodva készültek. A tantermi, oktatási és internátusi szárnyakban acélgerendák közötti téglaboltozatos födémeket találunk. (Egy gerendakiosztási terv is előkerült, mely esetlegesen Sándy Gyula közreműködésével készült. Foerk Ernő rendszeresen dolgozott együtt Sándyval, az újpesti postapalota tervezőjével, akivel a Felsőipariskolában együtt szervezték a műemlékek felmérését és együtt tervezték többek között a zágrábi főposta épületét is.) A műhelyek födémek klasszikusnak tekinthető alulbordás, kiékelte, monolit vasbeton födémek. Érdekes módon alulbordás vasbeton födémként épült meg az öntöde második ütemben megvalósult fedélszéke is az 1930-as évek végén.

Érdemes lenne megvizsgálni, mi készítette az első világháborúban vesztes Magyarország kereskedelemügyi miniszterét – az iskola építésekor Hermann Miksát – arra, hogy Újpesten egy ilyen méretű szakiskola és internátus létrehozását szorgalmazza. Feltehetően Újpest város polgárosodási igénye – különösen a képviselőtestület tagjának, Csepreghy Pálnak, a Nagymező utcai Felsőipariskolában végzett faipari szakembernek, a város első tűzoltó parancsnokának nem lankadó „lobbizása” – is közrejátszhatott abban, hogy a trianoni döntés után Magyarország második legnagyobb ipari városában építették fel az iskolát, egyre inkább a fémipari képzést szolgálva. Egy 1940–41. évi évkönyv statisztikai adatai szerint amíg az induláskor az 1927–28-as tanévben, 12 „fás” elsős diákra 11 „vasas” diák ju-



Az iskola főbejárata a közelmúltban felújított kapuval és a kettős kereszt üvegbeállításával

tott, ez az arány az 1938-40-es tanévre 10/115-re változott a fémipari diákok „javára”. A minisztériumi támogatás szűkös lehetett, mert az internátusi elhelyezés lehetősége ellenére fa- (és fém-) ipari tanulókkal nehezen tudták az iskolát megtölteni, amit Ugró Gyula statisztikája is igazol. Ezek szerint 1930-ban, tehát a megnyitást követő negyedik tanévben mindössze 160 beiratkozott tanuló volt, és a „normál” iskolai oktatáson túl is „csupán” 261 tanfolyami hallgatója volt az intézetnek. Valószínűleg a kihasználtság érdekében 1934-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium az állami textilipari szakiskolát Újpestre helyezte és a fa- (és fémipari) szakiskola épületében biztosított számára helyet (Az ezt igazoló átalakítási terveket a megtalált anyagok között egy 1936-os vázlaterv formájában ugyancsak meglettük.) A textilipari képzés 1942-ig folyt Újpesten.

Az épület tervezője, Foerk Ernő 1868. február 3-án született Temesvárott. Szülővárosa ösztöndíjával elvégezte a budapesti Iparművészeti Iskola szobrászati szakát, majd 1899-ben királyi ösztöndíjjal a bécsi Akadémián folytatta tanulmányait. Az itt szerzett ismeretek érdeklődését a historizmus és a műemlékek felé fordították, s ez meghatározó lett életében. 1892-ben Steindl Imre irodájában kapott munkát, és részt vehetett az Országház belső terveinek kidolgozásában. Pedagógusként először a Műgyetemen Steindl Imre tanársegéde volt, majd 1898-tól nyugdíjba vonulásáig a Felsőipariskola tanára. Néhány építésszel – Újpest vonatkozásában Sándy Gyulával – társult munkái során, akik javarészt a statikai, alaprajzi részletfeladatokat végezték, vagy a művezetésből vették ki részüket. Sokrétű szakmai munkája mellett tagja volt a Magyar Mérnök- és Építész Egyletnek, az Építőművészek Szövetségének, a Képzőművészeti, az Iparművészeti Társulatnak, a Műemlékek Országos Bizottságának. Nagyon sokat utazott, szinte minden jelentős hazai és néhány nemzetközi pályázaton részt vett, és jelentős díjakat nyert. Társadalmi elismerés övezte, többek között megkapta 1931-ben a Corvin koszorút. Fő műve a szegedi Fogadalmi templom, amelynek tervezésével ugyan Schulek Frigyeszt bízták meg, de az 1909-ben már idős építész a művezetést már nem tudta vállalni,

ezért az 1904-es pályázaton harmadik díjat nyert Foerk Ernőt kérték fel a kiviteli tervek elkészítésére. Ő a Schulek-féle terveken némileg változtatott. A Dóm 1930-ra készült el. Foerk Ernő sírja a Dóm altemplomában van. Újpest közelében, Angyalföldön, ő tervezte a Babér utcai templomot, melynek alapkövét is ő helyezte el.

Mint a Műemlékek Országos Bizottságának évtizedeken át tevékeny tagja, a Felsőipariskola tanáraként, saját kezdeményezésére, a diákokkal számos műemlék felmérését elvégezte (pl. pesti, budai polgárházak, szepességi templomok, kúriák, soproni műemlékek). A hazai felmérések mellett az első világháború alatt Szerbia, Rigómező (Koszovó) és Albánia műemlék-felmérésében is részt vett. Életművét halálának 50. évfordulóján – 1984-ben – gyűjteményes kiállításon mutatták be.* □

*A szerző ezúton mond köszönetet Urbán Kornélnek, az iskola mérnök-tanárának az iskola és az eredeti tervek bemutatásáért, a cikk iskolatörténeti lektorálásáért.



A főlépcsőház

A Káposztásmegyeri lakótelep története évszámok tükrében, 2. rész



1990 – Eddig mintegy 7900 lakás épül fel Káposztásmegyeren, az I. ütem teljes egészében és a II. ütem negyede kerül tető alá. A Fővárosi Tanács a lakótelep továbbépítését, a munkák folytatását felfüggeszti a Káposztásmegyeri Községek Kerekasztala erőteljes fellépésének köszönhetően.

1990 – Megnyílik a Homoktövis Óvoda a Homoktövis utca 102. alatt.

1990. december 3. – Megnyílik a Park óvoda a Külső Szilágyi út 46.-ban. Az intézményben 150 kisgyermek számára van hely, mégis 183-an járnak ide.

1990. december 15. – A 3-as metró Árpád híd–Újpest központ közötti szakaszának átadásakor gyors 122-es jelzéssel új buszjárat indul Újpest városkapu metróállomástól a Mogyoródi-patakig. Ekkortól üzemel a II. lakótelep északi végén épült új buszvégállomás is, ahol e járat visszafordul. Egyúttal módosul a 126-os autóbusz útvonala, a II. lakótelepet a Megyeri út–Homoktövis utca–Külső Szilágyi út irányban kerüli meg. A gyors 20-as szombaton és munkaszüneti napokon is közlekedik, ezzel együtt végleg megszűnik a Szilágyi utcától induló 125-ös járat. Csak munkanap, csúcsidőben járó villamos-betétjárat indul december 17-én 11-es számmal Angyalföld kocsisín és Káposztásmegyer között.

1990. december – Ifjúsági Tanácsadó Szolgálat kezdi meg működését a Községi Házban.

1991. február – A Káposztásmegyeri Községi Házban a katolikus szentmise vasárnap reggel 9 és este 18 órakor, a református istentisztelet vasárnap délelőtt 10 óra 30-kor kezdődik.

1991. április 2. – Új rendőrőrs kezdi meg működését a Farkaserdő utca 13. alatt.

1991. április 15. – Megindul az Óceán Községi Televízió adása, kétheti rendszer-

ességgel. Szerkesztősége az Általános Művelődési Központban (ÁMK) van.

1991. április 20. – Délután 4 órakor Göncz Árpád köztársasági elnök jelenlétében Marosi Izidor váci megyéspüspök megáldja és elhelyezi a Szentháromság templom alapkövét.

1991 második félév – Káposztásmegyeri lakótelep és környéke címmel kartográfált fotótérkép jelenik meg az MH Tóth Ágoston Térképészeti Intézet kiadásában. Az 1990. május 3-án készített és körülbelül 1:6500 léptékűre kicsinyített légi fényképen külön jelölik az utcákat, tereket, közintézményeket, valamint a térképen hirdető cégek helyét. Kisebb méretű légi fotókon a környék 1961-, 1972- és 1986-beli állapota is tanulmányozható.

1991 – Először rendeznek gokartversenyt a Homoktövis utcában.

1991 – Megalakul a Homoktövis Környezetvédelmi Oktatóközpont az ÁMK kertein belül.

1992. szeptember – A Káposztásmegyeri Községi Házban megnyílik a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár IV/3. számú fiókkönyvtára.

1992. december 1. – Új gyógyszertár kezdi meg működését a Kordován tér 1.-ben.

1992. december – Megjelenik a Káposztásmegyer című magánkiadású helyi újság.

1992. december – Átadják a forgalomnak a Szilágyi utca Főti út és Töltés utca közötti szakaszát. A 14-es villamos keresztezésénél jelzőlámpát helyeznek üzembe.

1993. május 1. – Heti rendszerességgel jelentkezik magazinműsorral az Óceán TV.

1993. június – A fővárosi és az újpesti Önkormányzat megállapodik a káposztásmegyeri bérlakások elidegenítésének lehetőségéről és a félbemaradt beruházások folytatásáról.

1993. augusztus 28. – Megnyílik a „KÜSZI”, a polgármesteri hivatal káposztásmegyeri ügyfélszolgálati irodája a Galopp utca 10-12. alatt.

1993. augusztus 31. – A Járőrtelep utcából nyíló, Járőrtelep utca 14. és 16. közötti névtelen közterületet Orgona köznek nevezik el.

1993. szeptember – A rákospalotai Polgári Érdekvédelmi Egyesület aláírásgyűjtést indít a rákospalotai szemétegető bővítése ellen. Céljuk az is, hogy füstgázmosó beépítésével korszerűsítsék a jelenlegi hulladék-hasznosítót.

1993. október-november – Jelzőlámpát helyeznek üzembe – a lakótelep belterületén elsőként – a Sporttelep, Óceánárok és Hajló utca csomópontjában.

1994. február – A Káposztásmegyeri Családsegítő Központ (KÁCSAKÖ) új helyre, az Óceánárok utca 7. szám alá költözik. A Hajló utca 40.-ben 10 ágyas krízisszállót rendeznek be.

1994. március 20. – A Greskovics Klára és Becker Gábor által tervezett Szentháromság templom vakolatlan falai között a reggel 9 órai szentmisét Paskai László bíboros, esztergomi érsek celebrálja.

1994. április 2. – A Magyar Televízió TV2 csatornája bemutatja Paulus Alajos Fényképek Istenről című dokumentumfilmjét a káposztásmegyeri katolikus közösség életéről.

1994. április 17. – 11 órakor avatják fel a Barátság Tulipánkertet a Hajló utcai parkban, az épülő Szentháromság templom szomszédságában.

1994. október 4. – Az Óceán TV adása egész Újpesten látható.

1994. november eleje – Az ÁMK Homoktövis Oktatóközpontjának szervezésében megalakul a Káposztásmegyeri Mozgáskorlátozottak Klubja.

1995. eleje – A KÁCSAKÖ családgon-
dozói a II. lakótelepen is tartanak ügyeletet a Külső Szilágyi út 118.-ban.

1995. február 2. – PROFI diszkont-
áruház nyílik a Lóverseny tér 6.-ban.

1995. március 1. – SPAR áruház nyitja meg kapuit a Kordován tér 12.-ben.

1995. március 28. – Újpest képviselőtestülete megbízza az Önkormányzati Civil Szerződések Kisebbségi és Településrészi Önkormányzatok Bizottságának elnökét, Mészáros Ferencet a településrészi önkormányzat megalakításának előkészítésével.

1995. június 10. – Paskai László bíboros, prímás esztergomi érsek szentmise keretében megáldja a Szentháromság-plébánia-központot.

1995. szeptember eleje – Átadják a Magyar Távközlési Rt. (MATÁV) új digitális telefonközpontját a Nádasdy Kálmán és Tulipánkert utcák találkozásánál.

1995. szeptember 29. – Szőnyi István nevét veszi fel a Lakkozó utcai Általános Iskola. Az ünnepségen jelen van a művész lánya, Triznya Mátyásné Szőnyi Zsuzsa is.

1995. ősz – „Rendelőnkért” néven alapítvány jön létre a II. lakótelep Hargita utcai orvosi rendelőjének felépítésére.

1995. december 22. – Ma közlekedik utoljára az Angyalföld forgalmi telep és Káposztásmegyer közötti 11-es villamos.

1995. december 31. – Megszűnik a KÁCSAKÖ, jogutódja a Szociális és Egészségügyi Intézmény lesz.

1996. január 1. – Létrejön a Káposztásmegyeri Településrészi Önkormányzat.

1996. január 30. – A káposztásmegyeri részönkormányzat elöljárójának Mészáros Ferencet nevezik ki.

1996. március 28. – Az Újpesti Önkormányzat elfogadja Káposztásmegyer módosított, kiegészített részletes rendezési tervét.



A nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján naponta utazott
különbuszokkal több mint 700 káposztásmegyeri diák Újpest
más iskoláiba

1996. április 20. – A részönkormányzat elsőként szervez tavaszi nagytakarítást, parkosítási akciót a Kordován tér környékén a Föld Napja alkalmából.

1996. június 1. – A településrészi önkormányzat „Káposztásmegyeri Kölyökkavalkád” címmel tartja első nagyszabású rendezvényét. Ennek keretében két új játszótér adnak át: egyet a Park óvoda mellett, egyet pedig Káposztásmegyer II.-n.

1996. augusztus 28. – Megalakul a „Káposztásmegyer II.-ért Civil Egyesület”.

1996. augusztus 29. – „Káposztásmegyeri Egyesület” néven társadalmi egyesületet hoznak létre. Céljuk, hogy tegyenek az „alvóvárosi” jelleg megszüntetéséért, a lakókörnyezet szépítéséért.

1996. szeptember vége – A Székpatak utca 8. szám alatt megnyílik a Honvéd Kulturális Egyesület műterme, a „Had-Szín-Tér” nevű képzőművészeti galéria.

1996. december – Felavatják a „Prevenció” nevű orvosi rendelőt a Sárpatak utca 12. szám alatt.



1996 – Az Újpesti és a Fővárosi Önkormányzat Káposztásmegyer fejlesztése érdekében létrehozta az Észak-pesti Ingatlan- és Térségfejlesztési Részvénytársaságot. (ÉPIT Rt.). A cég feladata a lakótelep melletti beépítetlen területek előkészítése értékesítésre, eladása, majd a befolyt összeg visszaforgatása Káposztásmegyer további fejlesztésére.

1996 – Káposztásmegyeri Tükör néven helyi újság indul, több mint 5000 példányban jelenik meg.

1997. május 27. – Az újpesti önkormányzat képviselőtestülete hozzájárul az ÁMK névváltoztatásához. Az intézmény Karinthy Frigyes Általános Művelődési Központ (KFAMK) néven működik tovább.

1997. május – Új forgalmi rendet léptetnek életbe Káposztásmegyer több belső utcájában. A Szíjgyártó utca egyirányú lett a Farkaserdő utcától a Böröndös utcáig, a Böröndös utca Kordován tértől a Jármutelep utcáig, a Nádasdy Kálmán utca pedig a Jármutelep utcától a Farkaserdő utcáig.

1997. június – Saját presbitériummal megalakul a református Budapest-Káposz-

tásmegyeri Missziós Egyházközség, melyet Zámbo András lelkész vezet.

1997. július 22. – A 14-es villamos angalföldi szakaszán pályafelújítást végeznek. Ezért az éjszakai közlekedést a 14É/V jelzésű autóbusz látja el a villamos helyett, annak teljes útvonalán.

1997. augusztus 30. – 15 órakor átadják Káposztásmegyer II. Hargita utca 1. szám alatti gyermek és felnőtt Házi orvosi rendelőjét.

1997. szeptember 1. – Megkezdzi működését az Újpesti Információs és Tanácsadó Iroda a Ványoló utca 2. alatt, az Északi Támpont Egyesület szervezésében.

1997. szeptember 30. – 14É jelzéssel Kispest, Határ úttól Káposztásmegyer, Szilas-patak végállomásig új éjszakai buszjárat indul, mely felváltja a 14É/V pótlóbuszt.

1997. október – A lakótelep építési forgalmának ellátására létesült ideiglenes tréler út Szilas-patak (Óceánárok utca) és Homoktövis utca közötti szakaszát a közúti forgalom elől véglegesen lezárják.

1998. február – Megkezdődik a 14-es villamos új pályájának építése.

1998 tavasz – Megindul az M0-s autópálya északi szektorának építése.

1998. július 31. – Átadják a 14-es villamos Megyeri útig vezető 1,9 km-es új szakaszát. A következő naptól a 124-es busz Káposztásmegyer I. lakótelepet ellenkező irányban járja körül, a 126-os pedig a Külső Szilágyi út helyett a Farkaserdő utcán át közlekedik, a II. lakótelepet ellenkezően, a Külső Szilágyi út–Homoktövis utca–Megyeri út vonalon kerüli meg.

1998. augusztus 25. – A Káposztásmegyeri Településrészi Önkormányzat elöljárójának Újpest képviselőtestülete Majzik Ferencnéet választja meg.

1998. november 5. – A Káposztásmegyeri Településrészi Önkormányzat elöljárója Boruzs András lesz.

1998. december 28-30. – Teljes hosszában lezárják a tréler utat az illegális forgalom és a törmelékszállítás megakadályozása céljából.

1998 – BILLA áruház nyílik Káposztásmegyer II.-n, a Megyeri út és a Külső Szilágyi út csomópontjánál. (Folytatjuk...)

A Káposztásmegyeri lakótelep tömegközlekedésének története, 2. rész



A 3-as metró káposztásmegyeri kiépülésének 1987-88-ra prognosztizált időpontja mindinkább álommá vált, szintúgy a későbbi, 1990-es megnyitási időpont. Azonban Újpest központjáig 1990. december 14-ére megépült földalatti – ünnepélyes átadását követően – másnaptól az utazóközség is birtokba vehette. Ezzel kapcsolatosan több jelentős változás történt a felszíni tömegközlekedésben, melyek részben a káposztásmegyeri autóbusz- és villamosjáratokat is érintette.

1990. december 15-étől a gyors 20-as autóbusz minden nap szállított utasokat, kiváltva a csak szombaton és munkaszüneti napokon a Szilágyi utcához járó 125-öst. Utóbbi előző vasárnap, december 9-én közlekedett utoljára. Az első számú végállomásnak, ahonnan a piros 20-as, 124-es és 126-os busz, valamint a 14-es villamos indult, e naptól hivatalosan „Káposztásmegyer, Szilas-patak” lett az elnevezése. A 126-os autóbusz útvonala Káposztásmegyer II.-n módosult, a Külső Szilágyi út–Megyeri út–Belső körút (Homoktövis utca)–Külső Szilágyi út irányában, a lakótelepet megkerülve fordult vissza. A járat újabb szakaszán a Megyeri útra való bekanyarodás után a Megyeri út 228. előtt, a Homoktövis utcai iskolánál és a Homoktövis utca végénél ekkor üzembe helyezett „Mogyoródi-patak” nevű végállomásnál lehetett le- és felszállni. Közvetlenül a metróval kapcsolatot tartó buszjáratot is kapott a II. lakótelep a gyors 122-es „személyében”. Újpest városkapu metrómegálló angyalföldi kijáratától a Váci, Megyeri és Külső Szilágyi utakon érte el a Mogyoródi-patak melletti végállomását, vissza ugyanezen az útvonalon haladt. Megállói kezdetben csak a Megyeri út elejénél, a Fóti útnál, a Megyeri út–Külső Szilágyi út kereszteződésénél (visszafelé a Megyeri út 228.-nál), illetve a Külső Szilágyi út 110. előtt voltak. December 17-én, hétfőn új villamos betétjárat indult 11-es jelzéssel, mely az Angyalföld kocsi-

szín és Káposztásmegyer között a munkanapok reggelein és délutánjain „segítette” a 14-esek metró és lakótelep közötti közlekedését. Mindkét járaton háromkocsis szerelvények mentek.

A 124-es busz továbbra is változatlan útvonalon járt. A nyolcvanas évek végétől munkanapokon csuklós járművek köröztek az I. lakótelep körül, a szóló buszok csak hétvégéken voltak szolgálatban. Csuklósokkal azonban a helyi lakosok a nyolcvanas évek második felétől más minőségben is találkozhattak: iskolaidőben reggel és délután „gyermekszállítás” céljából jött néhány példány a lakótelepre. Amíg nem rendeződött megnyugtató módon Káposztásmegyer iskoláinak helyzete, addig naponta több mint 700 diákot buszokkal szállítottak a kerület más oktatási helyszíneire.

A kilencvenes évek elején továbbra sem érezhették magukat szerencsésnek az I. lakótelepen élők, mivel a metrót csak átszállással tudták elérni. Bár szóba került a villamos meghosszabbítása a Külső Szilágyi út mentén, ez csupán az évtized második felében realizálódott. A II. lakótelep lakói könnyebb helyzetben voltak piros 122-es busznak köszönhetően.

E járat újabb megállókkal gyarapodott 1991 májusától a Szondi utcánál, 1992 február végétől a Külső Szilágyi úton a Megyeri útra való bekanyarodás előtt (Városkapu felé), és a kilencvenes évek első felében a Megyeri út–Ho-



A 14-es villamos új káposztásmegyeri szakaszának átadása 1998. július 31-én (Fotó: Krizsán Sándor)

moktövis utca csomópontjánál – utóbbi kettő a 126-ossal közös volt. A Megyeri úti mentén az Óceánárok és az Íves utcánál csak az ezredforduló után létesült megálló. A gyors 122-esen szóló buszok mentek minden nap. A piros 20-as nagy forgalmára való tekintettel 1991. június 3-ától munkanapokon, 1994 áprilisától szombatonként, 1997 februárjától vasárnaponként csuklósok váltották fel a szóló járműveket. Viszont a lakótelep körüli 124-es „ízelt” autóbuszai 1998 júniusában elhagyták a térséget, ezután minden nap szóló kocsik közlekedtek.

A villamosvonal meghosszabbításának előkészítése idején már az 1992 januárjától két kocsis összeállításban járó 11-essel nem számoltak, ugyanis forgalma még 1995. december 22-én megszűnt. A leendő pálya nyomvonalában lévő földterület tulajdonjogának tisztázása hosszú ideig húzódott, a megegyezést követően csak 1997. szeptember 30-án kerülhetett földbe a Töltés utca és Megyeri út közötti új szakasz alapköve. A pálya építéséhez 1998 februárjában fogtak hozzá, majd július 31-én ünnepélyes keretek között sor kerülhetett átadására. Megállóhelyek az Óceánárok, a Járműtelep, a Böröndös és a Bőrfestő utcáknál létesültek; a Megyeri úti végállomás egyvágányos kivitelben készült.

Másnapról, augusztus 1-jétől a két helyi buszjárat útvonala megváltozott. A 124-es Káposztásmegyer I.-et ellenkező irányban járta körül, Külső Szilágyi úti megállóit a villamos mellé kerültek. A Farkaserdő utca erdő felőli oldalán a lakótelep születésekor megépített, eddig nem funkcionáló buszmegálló-öblöket ekkor vette használatba a 124-es és a Külső Szilágyi út helyett mindkét irányban erre terelt 126-os. Utóbbi a II. lakótelepet kerülte meg ellenkezően a Külső Szilágyi út–Homoktövis utca–Megyeri út felé. A villamos-végállomás mellett új megállója született. Mindkét járat, de főképp a 124-es forgalma ezután visszaesett, többen inkább gyalogoltak a villamoshoz, mintsem kívárták volna valamelyik buszt.

Az 1999. október végén átadott M0-as autópálya és a hozzá vezető út létrejöttének köszönhetően megnyílt Káposztásmegyer északi kapuja. Új bevásárlóközpont épült az autópályán túl, melyhez a Szilas-patak melletti végállomástól a Külső Szilágyi úton át 2001. október 8-ától „Auchan különjárat” táblával ellátott autóbusz szállította a dolgozókat. Az áruház

október 25-i megnyitásával egy időben e járat 125-ös számmal már az Auchant látogató vásárlókat is fuvarozta, útvonala Káposztásmegyeren a 126-oséval egyezett meg. A karácsonyi ünnepek alkalmával hétfőenként átmene-tileg csuklós kocsik is jártak 125-ösként, egyébként szóló autóbuszok közlekedtek.



2004. szeptember 1-jétől hét-köznapi napokon a gyors 122-es vonalán is megjelentek a csuklósok. A Homoktövis utcai lakókörszet jobb kiszolgálása érdekében 2005. november 2-ától módosították e járat útvonalát, azóta Káposztásmegyer II.-t megkerülve fordul vissza a Városkapu felé.

A lakótelep éjszakai közlekedését 1986. december 15-étől a 14-es villamos látta el. Háromkocsis szerelvényeit közel egy évtizeddel később, 1996 első napjától este 22 óra után két kocsiból állók váltották fel. 1997. július 22-étől a vonal belső szakaszán vágányfelújítási munkák kezdődtek, ezért éjjel teljes vonalán 14É/V jelzéssel autóbusz közlekedett. A munkálatok befejeztével a villamos nonstop forgalmát nem állították vissza, helyette új éjszakai buszjáratot helyeztek üzembe. A Kispest, Határ úttól induló 14É járat szeptember 30-a éjjelén közlekedett először. Káposztásmegyert a Sporttelep utca felől közelítette meg, végállomása a lakótelep szélén, a Szilas-pataknál volt. E vonalon először vasárnapról csütörtökig szóló, péntek és szombat éjjel csuklós buszok közlekedtek, majd 2003 júniusának közepétől minden éjjel csuklós kocsik jártak. 2005. szeptember 1-jén került sor az éjszakai hálózat átszervezésére, melynek köszönhetően e járat 914-es számmal és meghosszabbított útvonalon, a Dél-Pesti Autóbuszgarázstól jön Káposztásmegyerre, az Óceánárok utcán és a Külső Szilágyi úton át egészen a II. lakótelepig.

Ekkor csökkentették a 124-es busz üzemidejét, hétfőn és ünnepnapokon később indult az első, és minden nap 20.05-kor az utolsó. A továbbra is kihasználatlan járat így csak két évig élhetett, 2007. szeptember 2-án közlekedett utoljára. Másnapról a fővárosi tömegközlekedési vonalak és a VOLÁN-autóbuszjáratok számozási rendszerének egységesítése miatt a 125-ös busz jelzése 126-osra, a korábbi 126-osé pedig 126A-ra változott. □

ROJKÓ ANNAMÁRIA

Vas István újpesti évei



Vas István 1910. szeptember 24-én született Budapesten. 1928-ban érettségizett a Markó utcai Berzsényi Dániel Reálgimnáziumban. Textilkereskedő apja hallani sem akart fia irodalmi ambícióiról. Egyetemre a numerus clausus miatt nem mehetett; apja kívánságára beiratkozott a bécsi Kereskedelmi Főiskolára. Tizennyolc éves korában, amikor Kassák elolvasta verseit, és így szólt: „Uram, maga költő!” Sok minden megváltozott körülötte, életkörülményei azonban még nagyon sokáig nem kedveztek a költészetnek. 1929 szeptemberétől 1938-ig Újpesten, a Standard Villamossági Rt. magánhivatalnokaként üzleti számlákat ellenőrzött. (Ez a cég egy évvel korábban az Egyesült Izzóból vált ki.) Nehéz szerelem című életrajzi regényciklusának Mért vijjog a saskeselyű? című kötetében többször is említést tesz erről az időszakról, és arról a folyamatról, hogy Budapestért rajongó

fiatalemberből hogyan lesz a külváros elkötelezett barátja.

1932-ben kiadja első verseskötetét. Az 1930-as évek második felétől bontakozott ki nagyszabású műfordítói életműve. Vas István az avantgárdból induló, s vele klasszicizáló szellemben szembeforduló harmadik nyugatos költőnemzedék tagja, Radnóti barátja volt. (Mindkettőjük alakja felbukkan a Hubay Miklóssal és Ránki Györggyel közösen írt, Egy szerelem három éjszakája című zenés tragédiában.) Vas Kosztolányi Dezsőt és Szabó Lőrincet választotta példaképül, Illyés Gyula is közel állt hozzá. Tanulmányköteteivel a magyar esszé Arany János-i és nyugatos hagyományát folytatta. Életrajzi regényciklusa – amelyben az alábbi visszaemlékezés is olvasható – széppróza és dokumentum, az esszé és a fikciós próza egyensúlyát létrehozó vállalkozás. A Baumgarten-, József Attila- és Kossuth-díjjal kitüntetett költő, műfordító 1991. december 16-án hunyt el Budapesten.

VAS ISTVÁN

Nehéz szerelem – Mért vijjog a saskeselyű?



A mindennapos villamosút Újpestre és vissza olyan végleges váltakozásnak látszott, mint a Teremtésben a lőn este és lőn reggel: mindenestre állandóbb és megbízhatóbb jelenségnek, mint bármi az irodalmi életben. Most már nem a Váci úti gyárakat figyeltem, szorongva és gyűlölettel, hanem könyvembe bújtam a villamoson, és annyira kifejlődött idő- és ritmusérzésem, hogy tudtam, oda se figyelve is, mikor kell fölnézni a könyvből, meglátni azokat a tüne-

ményeket, amelyek mindig új erőt adtak az új nap, az élet elviseléséhez. Például a Lehel-piacot, amely sokkal derűsebb látvány volt reggel, a kirakott húsokkal, zöldségekkel, virágokkal, zománc- és cserépedényeinek tarkaságával, mint annak idején éjszakai, elhagyott bódéi, amelyek közt Etit* hazakísértem a Bulcsú utcába, mikor hirtelen elénk állt a végzet nagy, baljós fekete patkánya. Vagy ha hirtelen láthatóvá lett a Duna meg a túloldali hegyvonulat. Amikor hajdan osztálytársaimmal, vagy később a Kassák törzsétől elbitangolt fiúkkal és elra-

gadott lányokkal túráztunk a Kevélyeken, a Pilis akkor sem volt olyan vidító képződmény, mint amikor párás-zölden átsugárzott szemünkbe, ha egy óra körül kiléptünk a gyárkapun, ebédelni menet. És körülhatárolhatóságában és kimértségében milyen gyorsan fölhajtott, tömény szabadság volt a félórából illegálisan és fokról fokra egy óráig tágitott ebédszünet! Az Egyesült Izzó gyárkomplexusában – amely a külön vált Standard telephelyét is magában foglalta – volt egy üzemi étkezdé, amelyet a szociális gondoskodás példajaként emlegettek abban az időben: egy nagy, tiszta teremben nyolcvan fillérért adtak háromfogásos, higiénikusan készített ebédet, amelyért sorba kellett állni, és amelyet egy tetszetős porcelán ételhordóban tárltak, aztán az ember helyet keresett valamelyik hosszú, nyersfa asztal mellett, ahol szétszedte a hármass beosztású ételhordót, ha pedig végzett az ebéddel, újra visszarakta és visszavitte a tárolóhoz. A munkások tizenkettő és egy óra között, a tisztviselők egy és kettő között ehetek, de itt aztán csakugyan meg lehetett és meg is kellett ebédelni egy félóra alatt. Erre az étkezésre nagyon büszke volt az Egyesült Izzó legendás híré Vezére, ő maga is ott ebédel, sorba állt, és maga vitte helyére az ételhordót. Ennélfogva az egész törzskarnak úgyszólván reprezentációs kötelessége volt az üzemi étkezés, ez viszont nagy vonzerővel hatott a hivatalnokokra, akik ilyen demokratikus közelségben láthatták fölfebbvalóikat, sőt ha a szerencsés véletlen közrejátzott, valamelyik igazgató, cégvezető vagy főmérnök mellé kerülhettek a hosszú asztalnál.

Mi azonban, mármint Steller és Róna Robi meg én, húzódoztunk ettől az önkiszolgálóan demokratikus közétkeztetéstől, sőt a főnöki közellétől is, inkább a gyár közelében ebédelünk, az UTE-pálya kintjában, ahol külön asztalnál ülhetünk hármassban és többféle étel között válogathattunk. Igaz, hogy ez az ebéd egy pengőbe került, sőt még többbe is, mert a kantinnak szeszkimérési engedélye is volt – az üzemi étteremben csak tiszta vizet lehetett inni –, de azért mi rendszerint beértük egy-egy nagyfröccsel. Borraivalót viszont itt sem kel-

lett adni, mert Piroška úr, a tulaj maga szolgált ki, aminthogy a felesége is maga főzött, elég ízletesen. Mellesleg Piroškáné volt a kintin esze: minden délelőtt betanította férjét a nem túl bőséges választék felsorolására – mert étlap írásával nem bíbelődtek –, és Piroška úr el is hadarta buzgón a listát, nem véve figyelembe, hogy egy-egy ételből esetleg már kihordta az utolsó adagot, mert napi memoritert csak elejétől végig volt képes elmondani, kihagyni nem tudott belőle. Így hát gyakran előfordult, hogy ha a felsorolt ételek valamelyikét rendeltük, azt felelte:

– Az, kérem, elfogyott már, kérem.

Igaz, hogy a napi lista után mindig hozzátette az állandóan készenlétben álló tartalékot:

– Van azután, kérem, bécsi, párizsi és natúrszelet.

Mi bizony vissza is éltünk azzal, hogy Piroška úr értelme nem valami rugalmasan működött, és ilyesmiket kérdeztünk tőle:

– Aztán mondja, Piroška úr, elég kemény az a büftök?

Mire ő azt felelte:

– Igenis, kérem, jó kemény.



De hát ez az egész időtlenkedés hozzátartozott az ebédszünet korlátolt felszabaduláshoz, éppen úgy, mint a tízperces út az UTE-pályáig, a nyári poroszkálás, és télen a csúszkálás a jeges közben, vagy bokáig sülljedni a vastag hóban. Nem tudom, hogy akár a bécsi sítúrákon is a hegyoldalak nagy, ferde hősíkjainak volt-e olyan, önmagam fölé emelő, fehér magvasvonzásuk, mint az újpesti hónak, amikor a gyártól a futballpályáig átgázoltunk rajta.

És miután a kintinban leráztuk magunkról a havat és leültünk egy asztal mellé, lehetőleg a kályha közelében, mert amúgy a kintin átfűthetetlen hodály volt, gyakran éreztem a mély vízbe merülő, alábukó örömet annak, hogy nem vagyok költő.

Igaz, hogy ez már abban az időben volt, amikor az irodalmi élet kezdte tudomásul venni, hogy költő vagyok. □

* Nagy Etel – Kassák Lajos nevelt lánya – Vas István későbbi felesége.

DR. KRISKA GYÖRGY

A Farkas-erdő virágkalendárium Digitális adatbank a környezettudatos szemléletformálásért



A Karinthy Frigyes Általános Művelődési Központon belül létrehoztuk a Homoktövis Környezetvédelmi Oktatóközpont digitális adatbankját, amely a www.homoktovis.extra.hu webcímen érhető el. A digitális adatbank folyamatosan bővülő eszköztár, ami a környezeti nevelésben tevékenykedő pedagógusok és diákok, valamint az Újpest természet- és környezetvédelme iránt érdeklődő helyi lakosok számára nyújt naprakész információkat. Az itt fellelhető segédanyagok az újpesti természetes élőhelyekről adnak részletes tájékoztatást. Az adatbank helyi jellege miatt elsősorban az újpesti és az észak-pesti régióról tájékoztat, ugyanakkor országos szinten is jól használható, hiszen olyan élőhelyekkel, növényekkel és állatokkal foglalkozik, amelyek országsszerte gyakoriak. A honlapon bebarangolhatjuk a

„Virtuális Tanösvények”-et is, melyek az észak-pesti régió természetes és természetközeli életközösségeit mutatják be. Összesen 12 élőhely termőhelyi viszonyait, élővilágát, természetvédelmi jelentőségét és a létüket veszélyeztető emberi hatásokat ismerhetjük meg itt. Az ismeretterjesztő anyagot több mint 500 eredeti fotó színesíti.

A Farkas-erdőben különösen tavasszal és nyár elején sokszínű az erdő növényvilága. Ebben az időszakban hétről-hétre jelennek meg újabb virágzó növények, amelyekről az erre járók többsége csak keveset tud. Ezért a Homoktövis Környezetvédelmi Oktatóközpont honlapjához kapcsolódva elindult a „Farkas-erdő virágkalendárium” akció, amelynek az a célja, hogy az érdeklődőkkel megismertesse az erdőben éppen virágzó növényeket és fejlődése, kibontakozása során mutassa be az itt tenyésző növényvilágot a vele együtt élő ál-



Hegi juhar

latokat. A Farkas-erdő virágkalendárium a sorok írásakor már másfél hónapos múltra tekint vissza, és jelenleg hét felfedező terepséta anyaga érhető el a világhálón. A farkas-erdei élővilág erőteljes tavaszi kibontakozását jól mutatja, hogy míg az első, március 23-i terepséta eredményeként még csupán tizenkét fotó került fel a honlapra, a legutolsó három hétben ez a szám már minden alkalommal megközelítette az ötvenet. Az eredeti várakozásokat is felülmúlta a Farkas-erdő, hiszen kezdetben egyáltalán nem volt biztos, hogy hétről-hétre lehet majd új növénytani érdekességekről tudósítani az erdőből, de a kishitűséget hamar megcáfolta az élővilág állandóan változó csodálatos sokszínűsége. A Farkas-erdő nem csupán természeti, hanem rekreációs érték is, hiszen a lakótelepen és a kertvárosban élők közül is rengetegen „használják” az erdőt, felfrissülést, kikapcsolódást keresve benne. Nagyon sokan sportolnak, futnak, kerékpároznak és kirándulnak az erdőben, de a hétvégeken az erdei tisztásokon tanyát vernek a bográcsoló baráti társaságok is. Örömteli dolog, hogy sok ember életének része a Farkas-erdő. Az utóbbi években eltűntek a

Farkas-erdő szatírrjai, az ösvényekre is egyre ritkábban hajtanak be autóval és motorral, a hajléktalanok is áttelepítették tanyáikat a kevésbé látogatott területekre. Továbbra is problémát jelent viszont, hogy a lakótelepen élő kutyatartók egy része változatlanul ürüléklerakó helynek tekinti az erdőt. Történtek próbálkozások az önkormányzat részéről a kutyasétáltatás szabályozására. Első lépésként rendeleti úton tiltották ki az összes kutyát az erdőből. Ez a rendelet később felpuhult, és ma már pusztán arra figyelmeztetik a kutyatartókat az erdő szélén elhelyezett táblákon, hogy csak szájkosárral és pórázon vezetve vihetik kutyáikat a Farkas-erdő területére. Most már csak az ürülékgyűjtők kihelyezéséről kellene gondoskodni, hogy a jelenlegi elborzasztó helyzetben valami javulás következhesse be.

Az erdőt sújtó krónikus vízhiány ellenére jó a Farkas-erdő jelenlegi helyzete. Ezen a pillanatnyi állapoton azonban igen sokat ronthat minden olyan grandiózus terv, amely a magasabb szintű szórakoztatás és a rendezetlen területek rendezésének hamis jelszavával kíván profitszerző tevékenységeknek teret adni Káposztásmegyér tüdejében, a Farkas-erdőben. □



Kék fadongó

HIRMANN LÁSZLÓ

Beniczky Lajos



Száztíz évvel ezelőtt, 1898 márciusában, az 1848-as forradalom és szabadságharc kitörésének félévszázados jubileuma alkalmából az újpesti képviselőtestület megkoszorúzta azon egykori honvédtisztek sírjait, akik az öreg temetőben aludták végső álmukat. Különös figyelem irányult ekkor Beniczky Lajos hantjára, hiszen a legmagasabb katonai ranggal ő rendelkezett az itt eltemetett negyvennyolcasok közül, ráadásul az életútja is a legkalandosabb volt.

A család a felvidéki Alsó-Micsinyéről származott. Az apa szintén a Lajos keresztnévet viselte, feleségét Puchner Ágnesnek hívták. Elsőszülött fiuk 1809-ben az Attila nevet kapta a keresztségben. Második fiúgyermekük, az apai nevet továbbvivő ifjabb Beniczky Lajos 1813-ban született. A köznevesi birtok jövedelméből az apa taníttatta fiait: Attila jogi, míg Lajos gazdasági-műszaki tanulmányokat folytatott. Utóbbi 1835–42 között elvégezte a Selmezbányán működő patinás bányászati akadémiát. Az ifjú Beniczky előbb a megyei közigazgatásban keresett helyet magának, Zólyom megye viceispánja lett. Pár év múlva azonban birtokaira vonult vissza gazdálkodni. 1848-ban, a haza hívó szavára ő is a fiatal polgári állam szolgálatába állt. A Batthyány-kormány megbízásából a felső-magyarországi bányavárosok kormánybiztosa lett. A gazdaság szempontjából fontos, ugyanakkor szociális feszültségekkel teljes régióban lecsendesítette a bányászok bérkövetelő mozgalmait, majd szabadcsapat szervezésébe kezdett. A fegyveres harc kibontakozásakor az Országos Honvédelmi Bizottmány megbízásából a Zólyom-Hont-Bars és Turóc vármegyék mozgósított nemzetőrségének parancsnoka lett. Hívó szavára zászlóaljnyi fegyveres gyűlt össze. Robosztus termete, megalkuvást nem tűrő egyénisége igazi gerillavezérré avatták, a keze alatt szolgáló paramilitáris

alakulatok lelkesen követték. Első jelentős haditetteként 1848. december 4-én Hurban szlovák csapatait szórta szét Budetin mellett. Görgei Artúr híres felvidéki hadjárata idején mozgó ezredesként a Feldunai Hadtesthez csatlakozott három zászlóaljnyi seregével. A fővezér az ő tanácsára vonult a bányavárosokba, ahol csapatait felszerelhette, készleteit feltölthette. A következő év márciusában, a tavaszi hadjárat előkészítésekor Losoncon újabb diadalt aratott. Almásy osztrák ezredes csapatait az Ipolyig szorította, jelentős veszteségeket okozva az ellenségnek. Seregével a későbbiekben is a Felvidéken mozgott, a nyár folyamán a Lengyelország felől betörő orosz csapatokkal elsők között vette fel a



Beniczky Lajos korabeli metszeten

harcot. A túlerő elől visszavonulva egészen Komáromig jutott. A szabadságharc katonai vereségét követően a megtorlás őt is érintette. Az 1850-ben született elsőfokú ítélet szerint kötél általi halál várt rá. A későbbiekben ezt húsz évi sáncfogságra, azaz kényszermunkára enyhítették. Beniczky Lajos megjárta a rettegett Kufstein várbörtönét is. Fogságából 1856-ban, amnesztiával szabadult.

Mivel korábban teljes vagyonekbezásra ítélték, ezért hivatalnoki állást vállalt a Mátravidéki Bányatársaságnál. Fivére, Attila ekkortájt költözött Újpestre, ahol 1861-től a település jegyzőjeként működött. Leánytestvérük, az 1828-as születésű Beniczky Irma, szintén itt, bátyja oltalma alatt talált otthonra. Ő íróként regényeiből tartotta fenn magát. (A család következő generációja is városunkhoz kötődött. Beniczky Attila fia,

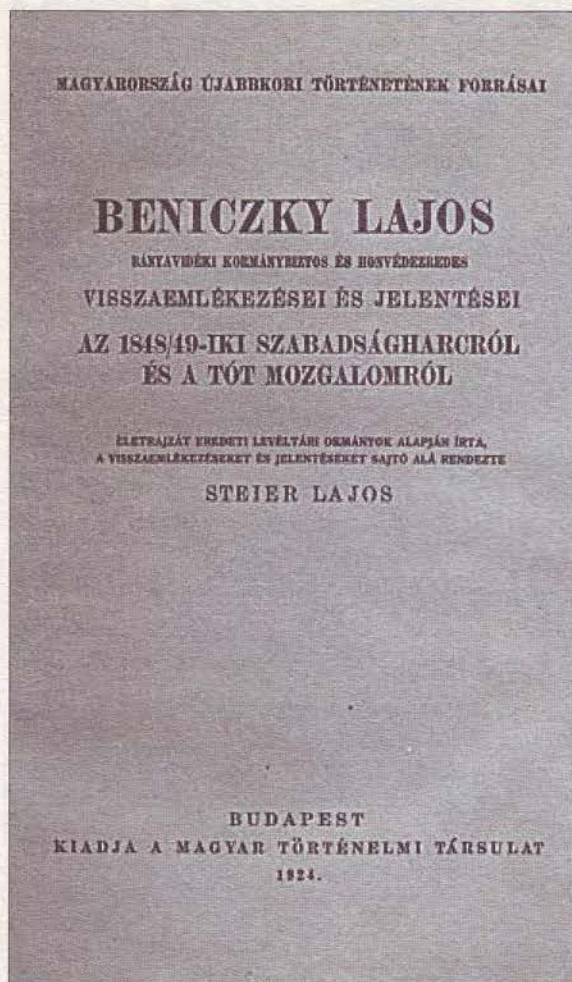
Antal, apja halálát követően átvette annak jegyzői feladatait.)

1861-ben összeült az országgyűlés, hogy az uralkodóval történő megegyezésről tárgyaljon. Beniczky Lajos képviselőként azok táborához tartozott, akik Ferenc Józsefet trónbitorlónak tartották. A Teleki László gróf által vezetett Határozati Párt tagjaként Tisza Kálmán későbbi miniszterelnökkel és Podmaniczky Frigyes báróval egyeztetette politikai elképелéseit. Véleményük szerint Magyarország számára csak a teljes függetlenség elismertetése lehet a tárgyalási alap. Az önkényuralom éveiben az egykori nemzetőr alezredes nem nyugodott bele Magyarország jogainak lábbal tiprásába. 1864-ben újabb összeesküvésbe keveredett, de az éber titkosrendőrség feltérképezte a szervezkedést. A nyughatatlan Beniczkyre újabb tíz év várfogság várt.

1867-ben Ausztria és Magyarország megbékélését Ferenc József királlyá koronázása szentesítette. A ceremónia alkalmából amnesztiát hirdettek a politikai foglyoknak, így Beniczky Lajos is kiszabadult. A kiegyezést mindvégig bíráló nemzetőrtisztet a Pest Városi Honvédegylet elnökévé, sőt, a Honvédegyletek Országos Választmányának alelnökévé választották. A dacos és hajlíthatatlan alezredes nem rejtette véka alá véleményét az új politikai helyzetről. Többször is kapott fenyegető leveleket. 1868. július 16-án nyoma veszett. Holttestét, melyen külsérelmi nyomokat találtak, a Duna sodorta partra.

Mivel nőtlén volt, ezért temetéséről fivére családja gondoskodott. Bátyja ekkor már nem élt, de unokaöccse, Beniczky Antal, megadta a nagybátyját megillető végtiszteséget. A máig feltáratlan gyilkosság áldozatává vált Beniczky Lajost az újpesti községi sírkertben temették el.

Sírja a negyvennyolcas hagyományokat ápolók zarándokhelyévé vált. Az öreg temető felszámolásakor a honvédsírokat áthelyezték. Lebstück Mária obeliszkjével ellentétben Beniczky Lajos sírkövét nem a meyeri temetőben, hanem a kerepesi sírkertben állították fel. Így a bátor nemzetőr alezredes hamvai csak átmenetileg pihentek városunkban, de így is joggal büszke rá a hálás újpesti emlékezet.



Beniczky Lajos könyvének 1924-es reprint kiadása



Selmecbánya ódon városházája egy 19. századi képeslapon



Selmecbánya, ahol Beniczky Lajos tanulmányait végezte, a felvidéki bányavárosok legjelentősebbike volt. A Hont vármegyében található település már a középkorban is szabad királyi városi ranggal rendelkezett. Fekvése a környező hegyek festői gyűrűjében, zegzugos utcái a Kárpát-medence egyik legszebb fekvésű városává tették. A város legismertebb ábrázolása Csontváry Kosztka Tivadar Selmecbánya látképe című, 1902-ben keletkezett festménye. A művön jól kivehetők a város főbb épületei. Központjában az óvár állt, melynek falai, kapubástyái és tornyai viszonylag sértetlenül vészelték át az évszázadok viharait. Selmecbányát – amint azt a neve is mutatja – a környező vidéken évszázadok óta folyó bányászat tette jelentős várossá. A hegyek gyomrából színes- és nemesfémeket hoztak felszínre, melyek megvetették a település gazdagságának alapjait. A város magyar, német és szlovák lakossága kereskedésből, iparűzésből gyarapította vagyonát. A bányagazgatóság, az erdészeti

akadémia és az evangélikus líceum épülete a város legjelentősebb létesítményei voltak. Ipára hegyvidéki jellegéhez igazodott: felfeldolgozás, papírgyártás, fehérnemű készítés jelentettek megélhetési forrást az itt élőknek.

Selmecbánya – a többi felvidéki bányavároshoz hasonlóan – a Habsburg-ellenes szabadsághoz mozgalmak gazdasági bázisát jelentette. Erre vonultak Bécs ellen Bocskai, Bethlen, Thököly és Rákóczi hadai, a katonákat menet közben felfegyverezve, munícióval, mundérral ellátva. Így tett Görgei is a nevezetes 1848-as felvidéki hadjárata alkalmával.

Trianon után a történelmi tájegység a határon túlra került. Selmecbánya legnevezetesebb intézménye, a jelentős hagyományokkal rendelkező erdészeti és bányászati akadémia, több más elcsatolt felsőoktatási intézményhez hasonlóan, Magyarországra települt. Az újjászerveződő iskolának Sopron város adott otthont, ahol a mai napig működik az erdészeti főiskola, Beniczky Lajos egykori alma materének jogutódja. Selmecbánya 1996 óta a Világörökség része. □

Mindig aktív életet élt



Dr. Kőrös Endréné dr. Fraknóy Veronika vegyész, kandidátus, az MTA Köztisztületének, a Kolloidkémiai és Szilárdtestkémiai Munkabizottságának tagja. Több hazai és külföldi szakmai szervezet tisztségviselője. Újpesten született, családjá anyai és apai ágon is Újpest legregébben itt élő polgáraihoz kötődik. 1969-83 között az Egyesült Izzó középvezetője, nyugdíjba vonulásától 18 évig tudományos tanácsadója volt. 1984-ben Tungsram arany Nívódíjjal ismerték el munkásságát, 1992-ben a MATE-ben (Méréstechnikai és Automatizálási Egyesületben) végzett munkáját Kruspér István- emlékéremmel jutalmazták.

– Kérem, mondjon pár szót gyermekéveiről, családjáról!

– Nagyon szép gyermekkorom volt, kiegyensúlyozott polgári életet éltünk. Édesapám – ügyvédi hivatása mellett – Újpest társadalmi életének vezetői közé tartozott, annak minden velejárójával együtt. Aktívan vett részt az itteni közéletben, az első világháborúban hősiiesen harcolók egyik csoportjának, az Észak-Pest Vármegye Vitézi Székének járási hadnagya, az Országos Frontharcos Szövetség újpesti csoportjának elnöke, a központi egyháztanács alelnöke volt, a Katolikus Körben és az Újpesti Szociálpolitikai Intézetben is sok

feladatot vállalt. A Kertvárosi Plébánia egyik alapítóját tisztelik benne a hívek. Tisztségeivel kapcsolatos társadalmi megmozdulásokon, eseményeken családunk is részt vett. Nővérem, Éva hét évvel idősebb nálam, húgom csak kettővel volt fiatalabb. Éva után született egy kisfiú, aki sajnos meghalt, talán ezért édesapám engem és húgomat kicsit fiúsabban nevelt. Sokat jártunk kirándulni, vonattal indultunk el, majd gyalogoltunk, túráztunk. Minden nyáron mentünk a Mátrába, Bükkbe, Börzsönybe. A vitézek és a frontharcosok is nagyon jó kirándulásokat szerveztek Visegrádra, Máriaremetére és más városokba. Több rendezvényen is megfordultunk, a mostani Polgárcentrum színháztermében Radnai György, a későbbi operaénekes 14 évesen énekelt nekünk, már akkor gyönyörű hangja volt. Nem sokat éreztünk a nagyvilág politikájából. Édesapám eléggé távol tartott minket mindenféle pártos vitától, véleménynyilvánítástól. Ő maga sem volt sohasem párttag. A Lőrincz utcai elemibe jártam, Károlyi Károly igazgató úr kiváló osztályt szervezett, kellemes évek voltak. Zsúrokat, jelmezbálokat rendeztünk, nálunk vagy másik osztálytársamnál. A zsidótörvények alapján kialakult megkülönböztetéssel a gimnáziumban találkoztam először. Számunkra a sárga csillag nem jelentett semmilyen érzelmi változást osztálytársainkkal szemben.

– A háború hogyan változtatta meg életüket?

– A Mikszáth utcai háznak nem volt pincéje, csak szuterénje. A bombázásoktól nem jelentett volna megfelelő védelmet. Édesapámnak az volt az elképzelése, hogy Budán vészeli át majd az ostromot, erre a célra egy lakást is kibérelt. Hála Istennek nem költöztünk oda, pedig már átcipeltük a tartalék élelmiszereket is. Úgy döntött apám, ha már az a végzetünk, hogy történjék velünk valami, akkor az az otthonunkban érjen. Ez volt a szerencsénk, mert Újpesten csak átvonultak a csapatok és bombatámadás is kevés volt, míg



Férjével az aranydiploma átvételekor, 1999-ben

Budán súlyos harcok dúltak. Végül is anyai nagyanyám lakásába költöztünk, a Kossuth utca 2.-be. Az ő halála után édesanyám két nővére élt ott. Nagyon jó pincéjük volt, az egész család együtt lakott. A szén tetejére deszkákat raktak, arra matracot, és ott aludtunk mi hárman, lányok. Frank nagyanyám egy karosszékekben üldögélt. Egy kis kályhával fűtöttünk és azon főztünk. Egyik nagynéném minisztériumi titkár volt, karácsonyra az ügyfelektől ajándékba pezsgőt kapott. Hogy az ital ne kerüljön az oroszok kezébe, januárban megittuk, és lógulyást ettünk hozzá. Minket, lányokat egyébként a bejárat felett lévő párkányzat alá bújtattak a katonák elől.

– *Érte háborús kár a családot?*

– Szerencsénkre nagy tragédiákat nem éltünk át, nem laktunk frekventált helyen. Csak a szép farkaskutyánk ijedt meg nagyon a légvédelmi ágyúktól – a közelben az Eötvös utca sarkán voltak felállítva –, átpréselte magát félelmében az ablak rácsai között és örökre elhagyott minket. Később egy orosz tisztet szállásoltak be Mikszáth utcai házunkba, az épület felét ő lakta Natasa nevű tisztiszolgájával, másik felét mi. Nem volt problémánk velük, édesanyám együtt főzött Natasa férjével, Misával a konyhában. Mosolyogni való történet, hogy Natasa azt mesélte édesanyámnak, a tiszt úr nagyon gazdag ember, hiszen tiszta aranyból van elől a fogsora. Nem örültünk persze a helyzetnek, de különösebb gondunk sem akadt, így vészeltük át a háborút.

– *Középiskolába is Újpesten járt?*

– 1944-ben voltam 18 éves, a Kanizsai Dorottya Leánygimnáziumban egy nagyon jó összetételű osztályba jártam. Annyira jól megvoltunk együtt, hogy még most is minden májusban, itt nálam összejövünk érettségi találkozóra. A valamikori 24-ből már csak hatan vagyunk. Az érettségink is különleges volt, mert az iskolánkat bezárták a háború miatt. Karácsonytól kezdve nem járhattunk be, az érettségi tételeket Mikszáth utcai családi házukban dolgoztuk ki. Elég nagy helyünk volt, a tanárok is eljöttek, sőt az érettségi bankettet is ott tartottuk. A vizsga után rögtön jelentkeztem az egyetemre, fel is vettek, de a szüleim 1944 őszén még nem engedtek bejárni, az Újpestről túl veszélyes lett volna. Így csak egy évvel később kezdtem el tanulmányaimat.

– *Hogyan választott pályát?*

– A család tagjainak legnagyobb része pedagógus vagy jogász volt. Engem viszont a természettudomány érdekelt, orvos akartam lenni, ráadásul agysebész. Édesapám azt mondta, ez nem nekem való feladat. Egy vitéz társa, Bajthay Rezső bácsi tanácsolta, legyek kémikus, az ő lánya is azt választotta. Mint kémikus foglalkozhatok olyan szakmai területekkel, amelyek közel állnak az orvostudományhoz. Így jelentkeztem a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarára, kémia szakra. A mi évfolyamunk volt az első nem tanári végzettségű, okleveles vegyész.

– *Az egyetemi évekre szinte mindenki szívesen emlékszik vissza. Önnek milyen élményei maradtak?*

– Sokan voltunk az évfolyamon, több mint száz. Egyszerre vettek fel mindenkit. Akik a háború vagy a zsidótörvények miatt korábban lemaradtak, most kerültek sorra. Az első években kiválóan megvoltunk. Egy Mikulás-est alkalmával például előadtunk egy „vegyészoperát”. Én voltam a női főszereplő, s bár nincs csodálatos énekhangom, de megoldottam a feladatot, Pancser Etelka, szigorló vegyész-hallgatónő szerepében. Akaratlanul hagyományt teremtettünk. Ezt az operát nagyon sokszor felújították, én csak az első ket-



A szülők Fraknó Gyula és Kanovics Hedvig, 1957

tőben szerepeltem, de még most is előveszik többször az egyetemen. Van például egy 1999-ből származó szövegkönyvem is. Ebben a darabban ismerkedtem meg férjemmel, Kőrös Endrével, ő az egyik professzort játszotta, s kiválóan énekelt. 1949-ben diplomáztam, 1951-ben házasodtunk össze. Akkor költöztünk ebbe a Vécsey utcai házba, nagymamámhoz és keresztanyámhoz. Egy évvel később született András fiam.

– *Hangsúlyozta, hogy az első évek kiválóan teltek az egyetemen. Mi változtatta meg a hangulatot?*

– 1948 után mindenkit igazoltattak, az egyetemistákat is. Az igazolóbizottság előtti hangulatot jól jellemzi, hogy mikor sorra kerültem, az elnök a következő kérdést tette fel tegezve: „Ugye, te azt várod, hogy a Horthy be fog ide lovagolni fehér lovon?” Fogalmam sincs, hogy mit válaszoltam, nyilván valamilyen kitérést fogalmaztam meg, de a szándékot jól jellemzi a kérdés. Ez a tortúra kicsit szétzilálta a társaságot az évfolyamon is. Annak ellenére, hogy tőlünk „csak” Böszörményi Gézát, a későbbi filmrendezőt vitték el Recskre, nehéz időszak volt. Szerencsére a többieket nem érintette ilyen komolyan a dolog, pedig sok korábbi katonatiszt is volt az évfolyamunkon, akik új szakmát tanultak. Az említett operaelőadás miatt engem és Bandit jól ismertek az egyetemen. A politikai vezetők mindkettenket – külön-külön – rá akartak venni, hogy lépjünk be a kommunista pártba. Nem tudtak meggyőzni, vitatkoztunk velük, nyilván így a másik oldalra kerültünk, de miután a következő évben diplomáztam, ez akkor még nem érintett súlyosan. Buzágh Aladár professzor



Tanulmányúton az USA-ban, 1970

tíz társammal együtt hívott a Kolloidkémiai Intézetbe, ő nagyon józan gondolkodású, nagy tudású, elismert tudós ember volt, megvédte munkatársait a politikai túlkapasoktól.

– *Több hozzátartozóját megburcolták az 50-es években.*

– Családunkból sógoromat, dr. Töttösy Ernőt érte el a diktatúra, őt államellenes összeesküvés koholt vádjával börtönbe is zárták, majd emiatt 56 után családjával emigrált. Édesapámék becsomagolva várták a „fekete autót”, mert úgy értesültek, hogy szerepelnek a kitelepítendőek listáján. Később szomszédunk, Császtvay bácsi, aki akkor a városházán dolgozott, elmesélte, hogy édesapám segített a háború alatt egy zsidó embernek, s ő kihúzta a nevét ebből a lajstromból. Sajnos, attól nem menekült meg, hogy B listára kerüljön mint osztályidegen. A Postatakarékpénztár vezérigazgató-helyettese volt, ebbe a pozícióba úgy került, hogy végigjárta a számlélétrát, tudása és hozzáértése tette érdemessé erre. Elvették a nyugdíját, sőt a házát, a családi házunkat is. 1958-ban halt meg, számos betegsége mellett megtörte a sok lelki trauma, s nem bírta elviselni, hogy nővéremeknek is el kellett az országból menniük.

– *A forradalomba bekapcsolódtak?*

– Az egyetemen dolgoztunk, természetesen felvonultunk a férjemmel, elmentünk a Bem térre és a Parlament elé is. Nekem onnan haza kellett jönnöm a kisfiamhoz. Igaz, édesanyám és a két nagynéni vigyáztak rá, de én jobban éreztem magam, hogy vele voltam. Férjem mindenhová elment, ott volt a Sztálin szobor ledöntésénél, a Nyugati pályaudvarnál, a Rádiónél, de szerencsére nem történt semmi baja. A harmadik napon megérkezett a sógorom is a börtönből, Vácról, s egy ideig nálunk lakott. Fiam számára emlékezetes, hogy ott fordult meg a Mikszáth Kálmán utcánál egy tank, s a lánc talp homokba vájt, mély nyomai-ban játszott a szomszéd fiú.

– *Mikor találkoztak először Brüsszelben élő nővérével?*

– Férjem hosszabb tanulmányúton járt 1960-ban Belfastban, a végén én is kiutaztam hozzá, és hazafelé jövet megálltunk náluk. Édesanyámat azonban sokáig nem engedték ki Évánhóhoz. Vettem magamnak a bátorságot és írtam Kádárnak egy levelet. Leírtam, hogy

édesanyám semmi kivetni valót nem tett, idős, beteg, szeretné látni a lányát és annak családját addig, míg mozogni tud. Többször visszatartották, de 1965-ben harmadszori vagy negyedszeri kérésre kiengedték egymás után kétszer is. Két évvel később halt meg.

– *Munkájában milyen lehetőségek adódtak ezekben az években?*

– Az egyetem után akadémiai ösztöndíjat kaptam, oktathattam és tanulhattam is. Ebben az időben eltörölték a doktorátust, s később alakították ki a szovjet modellt: a kandidátus, akadémiai doktor és hasonló előmeneteli rangokat. 1962-ben eljöttem az egyetemről. Egyre inkább érződött, hogy el akarják távolítani azokat az embereket, akik nem megbízhatóak. Minden kortársam megkapta adjunktusi kinevezését, az enyém késett. Bementem a személyzeti osztályra, s megkérdeztem az okát. Azt a választ kaptam: nem vagyok megfelelő rá.

– *Merre vitt az útja?*



– 1959-ben doktorálhattam. Buzágh professzor még látta a kandidátusi dolgozatomat is, de sajnos már nem ő bírálta el, mert közvetlen előtte halt meg, 1962-ben. Ekkor már a Híradástechnikai Kutatóintézetben dolgoztam. Munkahelyem Újpesten, az Egyesült Izzó területén volt, sokkal jobb légkört találtam itt, nyugodtabban végezhettem a munkámat. Tudták, hogy másként gondolkodom, az első alkalommal megmondtam, hogy nem kívánok belépni a pártba, de nem származott semmilyen hátrányom belőle. Először tudományos osztályvezetőként, majd a fizikai-kémiai laboratórium vezetőjeként, főosztályvezető-helyettesként dolgoztam. 1972-től a Kutatóintézet fényforrás ágazati témafelelőseként a fényforrásokra vonatkozó kutatásokat koordináltam. Általában 25 ember tartozott hozzám, szeretjük egymást, nagyon jók voltak az emberi viszonyok közöttünk. A politikai hovatartozás nem számított, a szakmai munkát és szorgalmat, hozzáállást néztük. Nagyon megbecsültek, sok elismerést kaptam középvezetőként is. Számos külföldi és hazai konferencián tartottam előadást, közel 60 tudományos közleményem jelent meg hazai és külföldi szaklapokban. Több Kiváló Dolgozó és egy

Kiváló Fejlesztő Munkáért kitüntetést kaptam. 1983-ban nyugdíjba vonultam. A következő évben életem munkásságáért Tungsram arany Nívódíjban részesítettek. Tudományos tanácsadóként mindig szeretettel vártak vissza, szerződéssel egészen 2001 végéig dolgoztam. Nem szakadt meg véglegesen a kapcsolat a volt munkatársaimmal azóta sem, nyugdíjas kollégáimmal máig is kéthavonta rendszeresen összefövünk. Ugyanígy régi egyetemi barátaimmal is sokat találkozunk. Velük 50 éven keresztül minden év tavaszán több napos kirándulásokat tettünk, így jártuk be együtt az országot; ez a hagyomány egészen férjem haláláig tartott.

– *Mivel tölti napjait ma? Milyen feladatokat talál manapság?*

– Nem mondom, hogy unatkozom, állandóan foglalkoznom kell valamivel. Mindig aktív életet éltem. Egyfajta nyugtalanság van bennem, ez születési adottság, fiamban is benne van. Családom körében élek, fiam, menyem, az unokák és dédunokám vesznek körül. Hangversenyekre járok, operabérletünk van, állandóan olvasok, nagy a könyvtáram. Szeretek utazni, most jöttem haza Olaszországból. Nápoly fölött laktunk a sorrentói félsziget közepén, 1000 méteren fent, hűvösek voltak az éjszakák. Felmásztam a Vezúv kráteréhez is, fél órát mentünk fölfelé, sajnos a hegy felhőben volt, nem sokat láttunk belőle. 48 fős csapatunkból csak tizenegyen vállalkoztunk rá, erre büszke vagyok! Nővéremmel közösen családkutatást is végzünk, aprólékos munka, sok időt vesz igénybe. Szeretném folytatni eddigi életemet, amíg lehet, mindazokkal a kedvtelésimmal, amelyek az életet értékesé teszik. □



Kőrös család, 1968

Könyvek Újpestről



Fejes Antal több mint száz esztendő eseményeit dolgozza fel könyvében. Az újpesti munkásmozgalmak történetének szemelvényei a nagy történelmi korszakokhoz kapcsolódóan 1948-ig követik végig településünk munkásainak, kisiparosainak érdekvédelmi mozgalmait. „E könyv emléket állít azoknak az újpesti munkásoknak, kisiparosoknak, kistisztviselőknek, akik saját egyéni boldogulásukat csak úgy tudták elképzelni, hogy egy közösség erejére támaszkodjanak, növelve azt saját tetteikkel, magukévátéve a közös célkitűzéseket, melyekért készek voltak áldozatokat is hozni, ha az élet és a sorsuk úgy kívánta.” – írja az előszó. A kiadványt Kadlecovits Géza szerkesztésében, az Újpesti Városvédő Egyesület jelentette meg. Függelékében névmutatót, a mozgalom színhelyeinek jegyzékét és korabeli fotókat találunk.



Az emlékkönyvet tárgyi sokszínűség jellemzi: névtani, zene- és technikatörténeti, de főként történelemtudományi írások olvashatók lapjain. A kötetben külön blokkot alkotnak az 1956-os forradalommal kapcsolatos írások: Eörsi László elemzése, Karacs Zsigmondnak az óbudai Schmidt-kastély ellenállói-val foglalkozó közleménye, Szentpáli Gábor áttekintése az újpesti Forradalmi Bizottság működéséről, valamint Szendiné Kósa Katalin emlékezése, aki az Újpesti Forradalmi Bizottság egykori, kivégzett elnökének a lánya. A fejezetben olvasható Szöllősy Marianne Újpest ipari fejlődését áttekintő tanulmánya. A kötetben egy-egy civil szervezet is bemutatja tevékenységét, ezt követi a Budapesti Honismereti Társaság beszámolója, a Fővárosi Helytörténeti Adattár, valamint Budapest történetének válogatott bibliográfiája.

A kötetek kaphatók a Helytörténeti Gyűjteményben (Berda József u. 48.).

Mozgásban a városvédők

Az Újpesti Városvédő Egyesület tagjai áprilisban az Országos Rabbiképző Zsidó Egyetemen tettek látogatást. A börsönyi Újpest-forrás idei rendbetétele a rossz időjárás miatt elmaradt, helyette egy zebegényi múzeumlátogatást iktattak a programba. Májusban a Megyeri-híd építését nézték meg a helyszínen, majd Fóton a református templomot, a kastélyt és a Németh Kálmán Emlékházat tekintették meg. Az első félév a nádasdladányi kastélyban és a kápolnásnyéki Vörösmarty Mihály Emlékházban tett látogatással zárult.

Díszpolgárok a képernyőn

Az Újpest Televízió május elejétől, kéthetente pénteken sugározza, és a rákövetkező kedden ismétli a város díszpolgáraival készült életútinterjúkat. A sorozatot Szöllősy Marianne, az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény vezetője szerkeszti. A beszélgetéseket a televízió mellett a gyűjtemény is archiválja.

Peking előtt tisztelegnek

Az Ady Endre Művelődési Központban (Tavas u. 4.) augusztus 22-ig, keddtől péntekig, 12 és 18 óra között tekinthető meg Az UTE az olimpiákon című dokumentumkiállítás. Az „Ady”, az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény, valamint az Újpesti Torna Egylet által közösen szerkesztett tárlatot június 1-jén Belán Beatrix kulturális alpolgármester asszony nyitotta meg. Az eseményt megtisztelte jelenlétével Berki Krisztián európbajnok, valamint Rejtő Ildikó, Dömötör Zoltán és Gyarmati Dezső, az UTE egykori olimpiai bajnokai.

Virtuális Újpest

Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány gondozásában hamarosan megjelenik az Újpest digitális archívuma 2008 című CD-rom. A kiadvány fotókkal és rövid videofelvételekkel ábrázolja a város múltját és jelenét. Részletes információ kérhető a 370-0652-es telefonszámon.

Júniusi számunkban az 1., 4., 11. és 17. oldalon látható fotókat az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény bocsátotta rendelkezésünkre.